

Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
Б. Н. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ

Д 08.20.622 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК:330:338.001.36:657.522.338 (575.2)

Биймырсаева Эркегул Мундусбековна

**ЦИФРАЛАШТЫРУУ ШАРТЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫК ЭКОНОМИКАДА
СТРАТЕГИЯЛЫК ЭСЕП ЖАНА БАШКАРУУ ТАЛДООСУ
(КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАТЕРИАЛДАРЫ БОЮНЧА)**

08.00.12 - бухгалтердик эсеп, статистика

экономика илимдеринин доктору
илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2022

Иш Эл аралык инновациялык технологиялар университетинин Россия-Кыргыз бизнести башкарууну автоматташтыруу институтунда жүргүзүлдү.

Илимий жетекчи: Исраилов Мукаш,

экономика илимдеринин доктору, профессор, Б. Ельцин атындагы Кыргыз - Россия Славян университетинин бухгалтердик эсеп жана аудит кафедрасынын башчысы

Расмий

Поздеев Валерий Леонидович,

оппоненттер:

экономика илимдеринин доктору, профессор, Волга мамлекеттик технологиялык университетинин бухгалтердик эсеп, салыктар жана экономикалык коопсуздук кафедрасынын башчысы

Тайгашинова Кусникамал Тортубаевна, экономика илимдеринин доктору, Алматы гуманитардык

– экономикалык университетинин бухгалтердик

эсеп, аудит жана статистика кафедрасынын профессору

Омурова Салтанат Кайыровна,

экономика илимдеринин доктору, «Коммерциялык банк КЫРГЫЗСТАН» ААК «Семетей» филиалынын директору

Жетектөөчү

Ош Мамлекеттик университетинин бухгалтердик

мекеме:

эсеп жана экономикалык талдоо кафедрасы

(723500, Кыргыз Республикасы, Ош, А. Масалиев проспекти, 80)

Диссертацияны коргоо 2022 - жылдын 27 - октябрында саат 14.00дө Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу экономика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Д 08.20.622 диссертациялык кеңештин жыйынында өтөт, дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Фрунзе көч., 547.

Диссертацияны коргоону онлайн көрсөтүүнүн жеке коду: <https://vc.vak.kg/b/d08-vqw-pjg-qie>

Диссертация менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек Жолу пр., 394) жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, Бишкек ш., Киев көч., 44) китепканаларынан, ошондой эле ДК сайтынан: <http://dissovetecon.knu.kg> таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын 26 сентябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

э. и. д., доцент

Есеналиева Б. Б.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасы экономиканы өнүктүрүүнүн индустриалдык-инновациялык фазасына кирип жатат, ал илим менен техниканын жаңы экономикалык шарттарга ыңгайлашуусу менен мүнөздөлөт, бул чөйрөнү структуралык, уюштуруучулук, маалыматтык жана финансылык жактан камсыздоодо түп-тамырынан бери өзгөрүүгө алып келиши керек.

Акыркы жылдары өлкөдө белгилүү шарттарда анын инновациялык өнүгүүсүнүн негизи боло турган өбөлгөлөр түзүлдү. Илимди көп талап кылган продукцияны, заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу, ошондой эле инновацияларды өнүктүрүү жана аларды экономикалык иштин бардык чөйрөлөрүнө киргизүү Кыргыз Республикасынын өнөр жай ишканаларынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн камсыз кылуучу негизги факторлор болуп саналат. Бирок, Кыргыз Республикасынын экономикасын инновациялык өнүктүрүүнүн аныкталган көйгөйлөрүн чечүү узак убакыт бою өкмөттүн көңүл сыртында калып келген. Акыркы жылдары гана чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык ишмердүүлүгү үчүн укуктук жана концептуалдык негиздерди түзүү боюнча зарыл документтер жана аракеттер кабыл алынды. Бул шарттар стратегиялык эсеп жана экономикалык талдоо чечүүчү мааниге ээ болгон ишканалардын инновациялык өнүгүүсүн башкаруунун бардык маалымат системасын кайра багыттоону талап кылды.

Инновациялар жөнүндө эсепке алуу жана аналитикалык маалымат системалары үчүн илимий, методологиялык жана ченемдик укуктук базанын жоктугу же жетишсиздиги анын абалына жана өнүгүшүнө түздөн-түз таасирин тийгизет. Рыноктук шарттарда уюмдарда инновациялык иштин түрлөрүн, ошондой эле стратегиялык эсепке алуу жана башкаруу талдоо ыкмаларын туура жана адекваттуу тандоо процесси өзгөчө мааниге ээ. Бирок, изилдөө көрсөткөндөй, инновациялык ишмердүүлүктү стратегиялык эсепке алуунун жана башкаруунун талдоосунун колдонуудагы системасы кызыкдар колдонуучуларды гана эмес, ишканалардын өздөрүн да толук маалымат менен камсыз кыла албайт, анткени алардын илимий-практикалык калыптанышына комплекстүү мамиле жок. колдонуу. Мындай шарттарда экономиканы инновациялык өнүктүрүү проблемалары боюнча илимий мектептердин эмгектерин терең изилдөө зарыл. Инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүүнүн теориялык жана колдонмо маселелери атактуу чет элдик окумуштуу-экономисттерине арналган:: Д.Белл, Дж.Уэй, Дж.Гэлбрейт, Д.Даннинг, М.Кастеллс, Дж.Кейнс, В.Леонтьевдин, В. Б.Лундвал, Ф.Мачлуп, Э.Мансфилд, К.Нант, Р.Нельсон, Г.Сабато, Р.Солоу, Т.Стюарт, А.Тойнби, Р.Флорида, К.Фриман, О.Шпенглер, Дж. Шумпетер. Бул маселелер КМШ өлкөлөрүнүн окумуштуулары: Л.Абалкин, А.Бугалин, С.Глазьев, Н.Гусаков, Ж.Жайлов, Н.Иванова, Г.Клейнер, Ю.Князев, А.Колгонов, А. Н.Кондраков, Н.Кузнецова, Д.Львов, В.Матюшка, А.Мовсесян, Р.А.Ракитов, В.Суиц, К.Тайгашинова, В.Тамбовцева, А.Урсула, К.Хушвахтзаде, А.Шеремет, Е.Ясин , жана башкалар.

Бухгалтердик эсептин, финансынын жана инновациялык ишмердиктин анализинин теориялык жана методологиялык аспектилерин өнүктүрүүгө Кыргызстандын окумуштуулары – экономика илимдеринин докторлору, профессорлор М. И. Исраилов, А. А. Саякбаева, Т. К. Камчыбеков, Ш. Мусакожоев, Т. Ж. Суранаев, Б. И. Ишенов, А. С. Мамасадыков, Э. У. Кулова, Д. К. Өмүралиева, ж.б.

Проблеманын актуалдуулугу экономиканы трансформациялоо жана санариптештирүү контекстинде инновациялык ишмердүүлүктү стратегиялык эсепке алуунун жана башкаруучу талдоонун методологиялык, методологиялык жана уюштуруу маселелерин иштеп чыгуунун максатка ылайыктуулугу менен гана эмес, ошондой эле экономиканы трансформациялоо жана санариптештирүү шарттарында инновациялык ишмердүүлүктү башкаруунун зарылчылыгы менен да жогорулайт. Финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттарынын (ФОЭС) талаптары, жогорудагы жагдайлар диссертациялык иштин тандалып алынган темасынын актуалдуулугун жана практикалык маанисин күбөлөндүрүп, аны изилдөөнүн максатын, милдеттерин, структурасын жана негизги багыттарын аныктайт.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, негизги илимий программалар (долбоорлор), окуу жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү фундаменталдык изилдөө иштери менен байланышы.

Диссертациянын негизги жоболору жана изилдөөлөрдүн натыйжалары төмөнкү программаларга негизделген жана алар менен байланышы бар: «2013-2017-жылдарга Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы» (2013-ж.), «Изилдөөлөрдү өнүктүрүүнүн мамлекеттик программасы Кыргыз Республикасында интеллектуалдык менчик жана инновациялар 2022-2026-жылдарга "(2022), "Кыргыз Республикасын 2022-жылга чейинки мезгилге илимий-инновациялык өнүктүрүү концепциясы" (2017-жыл) "2019-2023-жылдарга Кыргыз Республикасындагы азык-түлүк коопсуздугу жана тамактануу боюнча мамлекеттик программа" (2019-жыл), "Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору Республиканын "Бухгалтердик эсеп чөйрөсүндөгү айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө" (2021-ж.) диссертация Эл аралык инновациялык технологиялар университетинин илимий изилдөө планына ылайык аткарылган.

Изилдөөнүн максаты санариптештирүү шартында өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгүн башкаруунун стратегиялык эсебин жана башкаруу талдоосун уюштуруу жана өркүндөтүү боюнча теориялык, методологиялык жана илимий-практикалык сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат. Ушуга байланыштуу төмөнкү **милдеттер аныкталды жана чечилди:**

- экономиканы трансформациялоо жана санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын өнөр жайын инновациялык өнүктүрүүнүн теориясын, методологиясын жана концепциясын изилдөө;

- тармактык пропорциялардын трансформациялык өзгөрүшүнө жана аны инновациялык өнүктүрүү багытында өнөр жайдын экономикалык потенциалынын структуралык жылыштарына талдоо жүргүзүү;

- өндүрүштүк чыгымдардын стратегиялык эсебин уюштуруунун методологиясын жана өзгөчөлүктөрүн, аларды классификациялоону жана жаңы инновациялык продукциянын өздүк наркын аныктоону изилдөөгө;

- алардын натыйжалуулугун салыштырма баалоо максатында тармактагы ишканалардын инновациялык ишмердигине чыгымдарды башкаруучулук талдоо жүргүзүүнүн методологиялык жана методологиялык ыкмаларын аныктоо;

- чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык иши боюнча финансылык отчетту түзүүнүн методологиялык, методологиялык жана уюштуруучулук өзгөчөлүктөрүн изилдөөгө жана ФОЭСке ылайык анын формасын жана түзүмүн сунуштоого;

- чыгымдарды эсепке алуунун жана математикалык аппараттын элементтерин калькуляциялоонун чет өлкөлүк прогрессивдүү ыкмаларын колдонуу аркылуу чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык жаңы продукциясын чыгаруу жана сатуу үчүн стратегиялык башкаруу эсебин андан ары өркүндөтүү жолдорун аныктоо;

- тармактын ишканаларынын учурдагы инновациялык абалына башкаруучулук талдоо жүргүзүү жана ЕАЭБке интеграциялоо жана атаандаштык шартында аларды өнүктүрүүнүн негизги багыттарын аныктоо;

- өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишинин финансылык абалын жана ишкердик активдүүлүгүн талдоонун жана баалоонун негизинде моделдөөнүн жана болжолдоонун негизинде жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүнүн экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдорун сунуштоого.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы экономиканы трансформациялоо жана санариптештирүү шарттарында өнөр жай ишканаларын инновациялык өнүктүрүүдө стратегиялык башкаруу эсебинин жана анализинин теориялык, методологиялык жана практикалык жоболорун негиздөөдө концепциялары. Аларды жакшыртуу боюнча сунуштар, жана рекомендациялар Илилимий жаңылыктын негизги элементтери болуп төмөнкүлөр саналат:

- экономиканы трансформациялоо жана санариптештирүү шарттарында Кыргыз Республикасынын өнөр жайын инновациялык өнүктүрүүнүн теориясы, методологиясы жана концепциясы изилденип, инновация боюнча мурунку жана азыркы окумуштуулардын көз караштары жалпыланган жана анын автордук аныктамасы формулировкаланган;

- санариптештирүү шартында тармакты инновациялык өнүктүрүүнүн экономикалык потенциалындагы тармактык пропорциялардын трансформациялык өзгөрүшү жана структуралык жылыштары талданды;

- инновациялык продукцияны өндүрүүнүн стратегиялык чыгымдарын эсепке алууну уюштуруунун өзгөчөлүктөрү жана методологиясы, аларды классификациялоо жана эсептөө ыкмалары изилденген;

- алардын натыйжалуулугун салыштырып баалоо максатында тармактагы ишканалардын инновациялык ишмердүүлүгүнүн чыгымдарын башкаруучулук талдоо боюнча методологиялык жана методологиялык мамилелер аныкталган;

- ФОЭСке ылайык чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык иши боюнча финансылык отчеттуулукту түзүүнүн методологиялык, методикалык жана уюштуруучулук өзгөчөлүктөрү изилденген жана инновациялык иш боюнча финансылык отчеттуулуктун формасы жана түзүмү иштелип чыккан;

- чыгымдарды эсепке алуунун жана математикалык аппараттын элементтерин калькуляциялоонун чет өлкөлүк прогрессивдүү ыкмаларын колдонуу аркылуу өнөр жай ишканаларынын инновациялык жаңы продукциясын чыгаруу жана сатуу үчүн стратегиялык башкаруу эсебин андан ары өркүндөтүү жолдору иштелип чыккан;

- тармактын ишканаларынын учурдагы инновациялык абалына башкаруучулук талдоо жүргүзүлдү жана ЕАЭБге интеграция жана атаандаштыктын шарттарында аларды инновациялык өнүктүрүүнүн негизги багыттары аныкталды;

- өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгүнүн ишкердик активдүүлүгүн талдоонун жана баалоонун натыйжасында моделдөөнүн жана болжолдоонун негизинде жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүнүн экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдору сунушталат.

Диссертациялык изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык мааниси иштелип чыккан жана сунушталган негизги теориялык, методологиялык жана уюштуруу-методологиялык жоболор жана диссертацияны иштеп чыгуу стратегиялык эсепке алуу жана башкаруунун инновациялык анализинин алдында турган бир катар конкреттүү милдеттерди биздин өлкөдөгү өнөр жай ишканаларынын ишин чечүүнү камсыз кылгандыгында турат. Алар ошондой эле жогорку окуу жайларынын окуу процессинде кесипкөй адистерди даярдоодо жана кайра даярдоодо колдонулат.

Изилдөөнүн натыйжаларынын баалуулугу, сунуш кылынган тармактагы ишканалардын инновациялык ишмердүүлүгүн стратегиялык эсепке алуу жана башкаруу талдоо системасы ата мекендик экономиканын инновациялык өнүгүү темпин олуттуу тездете ала тургандыгы менен жогорулайт, анткени анын корутундулары жана практикалык сунуштары Республиканын бардык

аймактарындагы 150дөн ашык ата мекендик ишканаларды изилдөөлөрдүн жана терең талдоолордун негизинде иштелип чыккан.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. Санариптештирүү шартында өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердигинин стратегиялык эсебин жана башкаруу талдоосун уюштуруу жана өркүндөтүү боюнча теориялык-методикалык жана илимий-практикалык сунуштар, ФОЭСке ылайык инновациялык ишмердүүлүк боюнча финансылык отчеттуулуктун түзүмү жана формасы иштелип чыккан. Моделдөөнүн жана болжолдоонун негизинде жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүнүн экономикалык натыйжалуулугу өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн концепцияларын жана стратегияларын ишке ашыруу үчүн, ошондой эле инновациялык ишмердүүлүктү стратегиялык эсепке алуу жана башкаруу талдоо системасын оптималдаштыруу үчүн пайдаланылышы мүмкүн.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. трансформациялоо жана санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын инновациялык ишмердүүлүгүн маалыматтык камсыздоо системасын өркүндөтүү менен байланышкан өнөр жай өндүрүшүнүн натыйжалуулугун жогорулатуунун келечектүү багыттары аныкталган;

2. инновациялык экономиканы өнүктүрүүнүн негизги мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн стратегиялык эсептин методологиясына жана чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык ишмердигин башкаруучу талдоосуна тийгизген таасири негизделген;

3. санариптештирүү шартында өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердигинин стратегиялык эсебин жана башкаруучу талдоосун уюштурууну өркүндөтүү жана бирдиктүү маалыматтык мейкиндикти куруу үчүн шарттарды түзүү жолу менен бирдиктүү маалыматтык системанын концепциясы иштелип чыккан;

4. ФОЭСке ылайык Кыргыз Республикасынын өнөр жай ишканаларынын чарбалык субъекттеринин инновациялык ишмердигинин стратегиялык эсебин жана башкаруу талдоосун уюштуруунун колдонуудагы практикасы изилденген;

5. моделдөөнүн негизинде инновациялык продукциянын өнөр жай өндүрүшүн оперативдүү башкаруунун маалыматтык системасынын келечектүү моделдери түзүлдү жана ишке киргизилди;

6. тармактагы ишканалардын учурдагы инновациялык абалына башкаруучулук талдоо жүргүзүлдү, ишмердүүлүккө башкаруучулук талдоо жүргүзүүнүн артыкчылыктуу багыттары аныкталды жана ЕАЭБге интеграция жана атаандаштык шартында аларды инновациялык өнүктүрүүнүн негизги багыттары аныкталды;

7. экономикалык эсептөөлөр келтирилген жана өнөр жай ишканаларынын инновациялык продукциясын чыгарууну жана сатууну болжолдоону талдоо үчүн адаптивдик, заманбап методдорду киргизүүнүн натыйжалуулугун жана максатка ылайыктуулугун негиздеген;

8. негизги компоненттер боюнча регрессия ыкмасын колдонуу менен инновациялык өнүгүү деңгээлине факторлордун таасиринин экономикалык-математикалык моделдери иштелип чыккан жана таасир этүүчү факторлордун ар кандай топтому менен инновациялык өнүгүүнүн үч модели түзүлгөн, анын ичинде:

а) экономико-математическое моделирование - предназначенное для определение диапазона цен и объема, а также для выбора решений о выделении различных и, как правило, ограниченных ресурсов для инновационной деятельности;

б) модели для оценки инновационных проектов. Это стратегически ориентированный подход, который позволяет каждый проект оценить с применением современных информационных технологий;

в) эконометрические методы, позволяющие анализировать реальные инновационные сценарии и деятельность с помощью статистических методов.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертациянын автору санариптештирүү шартында өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгүнө стратегиялык башкаруу эсебин жана башкаруу талдоосун уюштуруунун концептуалдык негиздерин, жана методологиясын иштеп чыккан, инновациялык жаңы продукцияны өндүрүү жана сатуу үчүн стратегиялык эсепти андан ары өркүндөтүү жолдорун аныктаган, моделдештируунун негизинде ишканалардын продукциясын, финансылык абалды жана инновациялык ишкердикти талдоо жана баалоо методологиясы иштелип чыкты, моделдөөнүн жана болжолдоонун математикалык ыкмасын колдонуу менен жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүнүн экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдору аныкталган.

Диссертациянын натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн илимий-теориялык жана практикалык натыйжалары тегерек столдордо, эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда баяндалган жана жактырылган: Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бухгалтерлеринин жана аудиторлорунун Ысык-Көл форумунда «Исраилов окуулары» (Кыргыз Республикасы, Чолпон-Ата 2015-2022)) 2015-жыл – «Чарбалык субъекттердин бухгалтердик (финансылык) эсепке алуу системасын өркүндөтүү»; 2016 - «Өткөөл экономикада бухгалтердик эсепти, анализди жана аудитти өнүктүрүү»; 2017 - «Кыргыз Республикасынын бухгалтердик эсеп жана аналитикалык системасын өркүндөтүү»; 2018 - «Евразиялык экономикалык интеграция, көйгөйлөр жана аларды өнүктүрүү перспективалары»; 2019 – «Эл

аралык бухгалтердик эсептин жана аудиттин стандарттары жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн экономикасынын интеграциясы: тажрыйба жана перспективалар»; 2020 - «Санариптештирүү шартында бухгалтердик эсептин, талдоонун жана аудиттин абалы: көйгөйлөр жана өнүгүү келечеги»; 2022 - «Евразия өлкөлөрүндөгү финансылык коопсуздукка болгон тобокелдиктер жана коркунучтар жана аларга каршы чаралар», «Инновациялык технологиялар жана алдыңкы чечимдер» (Бишкек ЭИТУ, 2015 – 2022жж.), «Татуров окуулары» (Россия, М. В. Ломоносов атындагы ММУ, 2021ж.) "Россиянын улуттук социалдык-экономикалык тутумунун трансформациясы, санариптик технологиялардын тенденциясы" (Россия, Москва ФГБОУ ВО РГУП, 2020), "Университет илиминин өнүгүү келечеги" (Россия, Россиянын Табигый илимдер академиясы, Сочи 2015), «Экономиканы жана социалдык чөйрөнү санариптик трансформациялоодо 1С технологиялары» (Россия, Москва фирмасы «1С», 2018-2022жж.), «Заманбап көйгөйлөр жана ишканалардын социалдык-экономикалык өнүгүү келечеги, Бүткүл россиялык илимий-практикалык конференция» (Орусия, Йошкар-Ола, ПТУ, 2021ж.), «Кооперация жана ишкердик: абалы, көйгөйлөрү жана келечеги» (Россия, Казань, ККИ ОКУ, 2018-2022жж.), «Экономиканы санариптештирүү шартында бухгалтердик эсеп, аудит жана талдоо механизмдери» (Казакстан, Алма-Ата, АМУ, 2022) ж. б.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору Кыргыз Республикасынын Улуттук стратегиялык изилдөөлөр институту тарабынан пайдаланылган жана Кыргыз Республикасынын өнөр жай ишканаларынын жана бир катар ЖОЖдорунун иштерине киргизилген. Ишке ашырылышы актылар менен ырасталат.

Диссертациянын теориялык жана практикалык иштеп чыгуулары, ошондой эле анын негизги илимий жоболору өнөр жай секторунун чарбалык субъектилерин инновациялык өнүктүрүү процессинде натыйжалуу башкарууну жана туруктуу иштешин камсыз кылат.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыялоолордо толук чагылышы. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору, корутундулар, сунуштар, рекомендациялар жана илимий изилдөөлөрдүн натыйжалары 34 басылмада толук чагылдырылган, анын ичинде КР УАК тарабынан сунушталган журналдарда жарыяланган 22 илимий макала; Алардын 19 - РИНЦ индексинде, 12си Россия Федерациясында жана 20сы Кыргыз Республикасында, 2 макала Elsevier басма корпорациясында Scopus тарабынан индекстелген журналдарда.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык иш кириш сөздөн, белгилер тизмегинен, төрт бөлүмдөн, корутундудан, пайдаланылган

адабияттар тизмесинен, тиркемеден турат. Диссертация 279 беттен турган, 61 таблица, 27 сүрөт жана 3 тиркемеден турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Биринчи бөлүмүндө “Экономиканы трансформациялоо жана санариптештирүү шартында ишканалардын инновациялык ишмердүүлүгүн эсепке алуунун жана аналитикалык камсыздоонун теориясы жана методологиясы” Кыргыз Республикасынын өнөр жайынын инновациялык экономикасын өнүктүрүүнүн илимий-теориялык жана методологиялык аспектилери жана анын азыркы этаптагы мүнөздүү өзгөчөлүктөрү, эл аралык стандарттарга ылайык тармактык пропорциядагы трансформациялык өзгөрүүлөр каралат.

Кыргызстан – чакан ачык экономикасы бар, саны да, аймагы боюнча да кичинекей, негизинен тоолуу өлкө. Өлкөдө жетиштүү жер, минералдык ресурстар, суу, биологиялык жана башка жаратылыш ресурстары жана туруктуу экономикалык өсүш үчүн шарттар бар экендигине карабастан, анын деңгээли жетишсиз. Динамикалык жана туруктуу экономикалык өсүштү камсыз кылуу үчүн улуттук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү маанилүү роль ойнойт. Тилекке каршы, Кыргызстандын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү начар бойдон калууда, бул ишканалардын экономикалык абалынын өсүү темпинин төмөн болушу жана аларды өнүктүрүүдө инновациялардын жоктугу менен түшүндүрүлөт.

Бүгүнкү күндө тармак эскирген жабдуулар менен жабдылган жана импорттук товарлардын катуу атаандаштык шартында иштөө тажрыйбасы жок. Ошентип, бүгүнкү күндө инновациялык өнүгүүнүн негизинде ата мекендик продукциянын сапатын жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу стратегиялык милдеттердин бири болуп саналат.

Технологиялык жактан кайра жабдуу проблемасы бардык тармактарда башкы проблема бойдон калууда. Жаңы техника жана заманбап технологиялык линиялар гана бул тармактарды жандандырып, эмгек өндүрүмдүүлүгүн гана эмес, продукциянын сапатын жана өздүк наркын төмөндөтүүнү да камсыздай алат, бул продукцияны атаандаштыкка жөндөмдүү кылат. Арзан жумушчу күчүнүн салыштырмалуу артыкчылыктарын пайдалануу боюнча Түштүк-Чыгыш Азия өлкөлөрүнүн тажрыйбасын эстен чыгарбоо керек, мында улуттук экономика белгилүү бир деңгээлде «жөнөкөй тармактардан татаал тармактарга» өнүгүүнүн классикалык жолун кайталоо мүмкүнчүлүгүнө ээ.

Кыргызстанда илимий изилдөөлөрдүн натыйжаларын экономиканын реалдуу секторуна киргизүүнүн эффективдүү механизми иш жүзүндө жок.

Жалпысынан колдонмо илимдин институционалдык структурасында өлкөдө болуп жаткан кайра түзүүлөр инновациялык өнүгүүнүн талаптарына жооп бербейт. Илимде акыркы натыйжага, жаңы продукцияларды, коммерциялык жаңы технологияны өндүрүшкө киргизүүгө начар көңүл бурулууда.

Кыргыз Республикасындагы экономикалык кайра куруулардын заманбап курсунун негизги милдеттеринин бири болуп маалыматтык технологиялардын негизинде социалдык-экономикалык өнүгүүнүн жаңы сапатына өтүү шартында мамлекеттин жөнгө салуучу функцияларын модернизациялоо саналат. Санариптештирүүнү өнүктүрүү жана кеңири колдонуу акыркы он жылдыктардагы илимий-техникалык прогресстин глобалдык тенденциясы болуп саналат, ал билим берүү, ишке орноштуруу, саламаттыкты сактоо, экономика ж.б. сыяктуу адам ишмердүүлүгүнүн көптөгөн тармактарында олуттуу өзгөрүүлөргө алып келди. Инновациялык экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу, анын дүйнөлүк экономикалык системага интеграциялоо мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү, мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн чечүүчү мааниге ээ. Кыргыз Республикасынын экономикасын инновациялык өнүктүрүүнүн маанилүү маселелерин чечүү узак убакыт бою өкмөттүн көңүл сыртында калып келген. Акыркы жылдары гана чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык ишмердүүлүгүнө укуктук негиз түзүүчү зарыл документтер кабыл алынды. Азыр өлкө инновациялык өнүгүү стратегиясын тандап алуу жана ишке ашыруу, санариптештирүү, атаандаштыкка жөндөмдүү технологияларды жана продукцияларды өздөштүрүү, өтө эскирген өндүрүштүк аппаратты инновациялык жаңылоо, өлкөнү өнүктүрүүнүн инновациялык жолуна өтүү зарылчылыгынын позициясында турат. Кыргыз Республикасынын өнөр жайын инновациялык өнүктүрүүнүн келечеги негизинде тармактардын деңгээлинде да, баштапкы чарба жүргүзүүчү субъекттердин деңгээлинде да түзүмдүк жана тармактык реструктуризациялоо жолу менен жана анын негизинде ийкемдүү, рыноктук мамилелерге жетүү аркылуу камсыз кылынышы мүмкүн. Өнөр жай секторун туруктуу өнүктүрүүнүн негизинде республиканын экономикалык жана азык-түлүк көз карандысыздыгынын деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берүүчү кабыл алуучу чөйрө.

Ата мекендик практикада инновация ошондой эле инновациялык иштин акыркы натыйжасы (же жөн эле натыйжасы), чет өлкөлүк практикада - ишмердүүлүк, өзгөрүү процесси катары каралат. Биздин оюбузча, төмөнкүдөй аныктаманы сунуштоого болот: инновация (инновация) – бул рынокко киргизилген жаңы же өркүндөтүлгөн продукция, практикада колдонулуучу жаңы же өркүндөтүлгөн технологиялык процесс, же жаңы инновациялык ишмердүүлүктүн натыйжасы, же зарыл экономикалык жана (же) социалдык

пайданы камсыз кылуучу жакшыртылган уюштуруу-чарбалык формасы. Ошентип, инновациялык ишмердүүлүк илимий-техникалык, уюштуруучулук, финансылык жана коммерциялык иш-чаралардын комплексин камтыйт жана алардын жыйындысы инновацияга алып келет.

Өнөр жайдын маанилүү тармактарынын бири кайра иштетүү болуп саналат, ал өнөр жай продукциясынын 1/3 бөлүгүн жана экспорттун төрттөн бир бөлүгүн түзөт.

Кайра иштетүү өнөр жайы кант, тамеки, алкогольдук ичимдиктер, жашылча-жемиш жана башка тармактарды камтыйт, аларда 205 ишкана жана 5000ден ашык кичи цехтер бар. Бирок, бул структуралардын кубаттуулугу бардык айыл чарба продуктыларын (жашылчаларды, мөмө-жемиштерди, этти ж.б.) жана жүн, булгаары, пахта, түстүү жана сейрек кездешүүчү металлдар сыяктуу жергиликтүү сырьёлорду кайра иштетүүгө жетишсиз. Мисалы, республикада өстүрүлгөн айыл чарба продукциясынын жалпы көлөмүнүн 22,0%ы гана кайра иштетилет, анын көп бөлүгү кайра иштетүүнүн, таңгактоонун, сактоонун, ташуунун жана башкалардын заманбап ыкмаларынын жоктугунан жоголуп жатат. Ошондуктан бул тармакта кубаттуулукту кескин жогорулатуу Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүнүн негизги милдеттеринин бири болуп саналат.

Жумушсуз калктын компакттуу топтолушу түздөн-түз чийки жерлерде чакан структураларды түзүүгө мүмкүндүк берет.

1.1-таблица. – Кыргыз Республикасынын өнөр жайын инновациялык өнүктүрүү шартында тамак-аш азыктарын (анын ичинде ичимдиктерди) жана тамекини өндүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрү

	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Өсүү темплери % менен 2010ж.ка та
Ишканалардын саны	194	279	286	285	284	285	285	100
Өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмү, млн сом	5970,2	23 129,3	25 909	31 752,	31 826,	30 525	29540	98,2
Кызматкерлердин саны, миң адам	9,5	20,4	20,1	20,1	20,2	20,2	20,2	100
Калдыкталган финансылык натыйжа (пайда минус чыгым), миллион сом	-461,6	-70,1	1 485,	1 588,4	2 459,4	1 933,1	1850	97,7

(Булак: [<http://www.stat.kg>] боюнча автор тарабынан түзүлгөн жана эсептелген)

Акыркы 5 жылдын ичинде тамак-аш жана тамеки өнөр жайында иштеген ишканалардын саны дээрлик бирдей деңгээлде (285 ишкана) сакталып, бул тармакта өндүрүштүн көлөмү туруктуу өсүү тенденциясына ээ. Окуу

мезгилинде өндүрүштө иштегендердин саны 200 миңге жакын көбөйгөн. 2015-жылдын финансылык жыйынтыгы чыгашалуу жыйынтыкты көрсөтүп, изилдөө мезгилинин калган жылдарында календардык жыл 1,5 миллиард сомдон 2,5 миллиард сомго чейин киреше менен аяктаган.

Кыргыз Республикасынын 2020-жылга карата социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрү, тилекке каршы, оң өзгөрүүлөрдүн “топтолушун” эмес, тескерисинче, кырдаалдын начарлап баратканын көрсөтүп турат (1. 2-таблица жана 1.1-сүрөт).

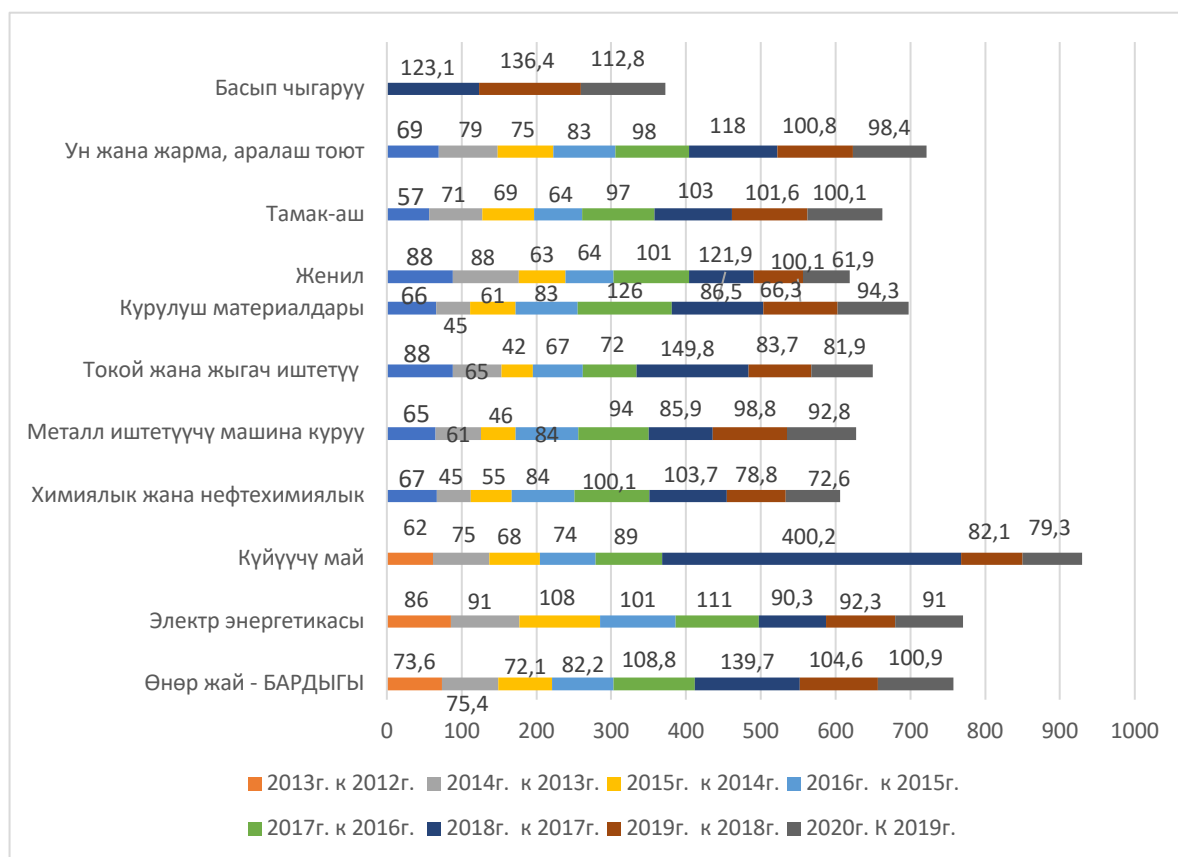
Таблица 1. 2. - Кыргыз Республикасынын өнөр жайын инновациялык өнүктүрүү контекстиндеги негизги социалдык-экономикалык көрсөткүчтөр (өткөн жылдын тийиштүү мезгилине карата % менен).

	2013ж. 2012ж. карата	2014ж. 2013ж. карата	2015ж. 2014ж. карата	2016ж. к 2015ж. карата	2017ж. 2016ж. карата	2018ж. 2017ж. карата	2019ж. 2018ж. карата	2020ж.2 ж. карата
Ички дүң продукция	86,1	84,5	79,2	94,6	107,1	109,9	101,8	100,5
Физикалык көрсөткүчтөрдүн өндүрүш көлөмү	73,6	76,9	63,9	75,3	103,9	139,9	104,6	101,2
Өнөр жай продукциялар	94,5	90,9	91,4	98,0	115,2	112,3	104,1	102,7
Анын ичинде тоо-кен	100,9	86,4	86,3	106,5	125,3	117,4	106,5	104,1
Кайра иштетүү	91,3	92,3	79,0	91,3	105,4	106,8	102,0	100,7
Жеңил жана тамак ж өнөр продукциялары		78,8	57,0	162,5	100,0	83,0	52,3	64,1
Керектөө баалары индекси	13,6 раза	1308,8	378,1	151,6	131,4	125,4	112,1	103,6
Бюджеттин тартышты		7,05	7,67	1,5	5,42	5,2	1,6	2,4

Булак: [<http://www.stat.kg>] боюнча автор тарабынан түзүлгөн жана эсептелген

Аймактык деңгээлде инновациялык ишмердүүлүктү кеңейтүү боюнча мамлекеттик саясат көбүнчө продукциянын жаңы түрлөрүн өнүктүрүү, санариптик технологияларды киргизүү, өнөр жайда өндүрүш процесстерин автоматташтыруу менен байланышкан. Мунун баары мамлекеттин ичинде региондук продукциянын жалпы көлөмүн, андан кийин ички дүң продукциянын жалпы көлөмүн көбөйтүүгө мүмкүндүк берет, бул өлкөнүн өнүгүү деңгээлинин жана инновациялык потенциалдын жогорулашынын маанилүү негизи болуп саналат. Өнөр жайдын өнүгүшүнө тоскоол болгон маанилүү фактор салык саясаты болуп саналат. Кыргызстанда акыркы салык реформасы учурунда жаңы Салык кодекси кабыл алынып, ал 2022-жылдын 18-январында күчүнө кирген. Кыргызстандын өнөр жай ишканаларында социалдык камсыздандыруу

төгүмдөрүнүн тарифтери дагы эле жогору бойдон калууда. Белгилүү болгондой, республикада кызматкерлердин эмгек акысын эсептөөдө жана төлөөдө “кош бухгалтердик эсептин” пайда болушунун себептеринин бири Социалдык фондго камсыздандыруу төгүмдөрүнүн жогорку ставкалары (тендер) болуп саналат.

1.1- сүрөт. Кыргыз Республикасынын өнөр жайын инновациялык өнүктүрүү шартында өнөр жай өндүрүшүнүн физикалык көлөмүнүн индекси (өткөн жылдын тийиштүү мезгилине карата % менен)

(Булак: [http://www.stat.kg] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлгөн)

Бүгүнкү күндө иш берүүчүнүн үлүшү 17,25%ды, ал эми кызматкердин үлүшү 10%ды түзөт, бул жалпысынан кызматкердин пайдасына чегерилген эмгек акынын 27,25%ын түзөт. Кыргыз Республикасынын 2022-жылдын 18-январындагы № 4 Салык кодексине ылайык [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасынын ченемдик актылары - 2022.- No 4, Кирүү режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112340?cl=ru-ru>. Кирүү режими Социалдык фондго төлөмдөр боюнча мыйзамдарда экономиканын өнүгүшүнө тоскоол болгон дагы бир катар олуттуу кемчиликтер бар. Ишкерлер тарабынан өз убагында төлөнбөгөн камсыздандыруу төгүмдөрүнүн суммасынан 100, 200 пайыз өлчөмүндө мыйзамда пропорционалдуу эмес чоң айыптар каралган.

Заманбап шарттарда өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатуу, негизинен, инновациялык процесстерди өнүктүрүү аркылуу жетишүүгө болот, алар акыры жаңы технологияларда, атаандаштыкка жөндөмдүү продукциянын жаңы түрлөрүндө чагылдырылат. Рационализатордук сунуштарды түздөн-түз ишканаларда өздөштүрүү жана колдонуу актуалдуу проблема болуп саналат. Жаңы техникалык жана уюштуруу-технологиялык чечимдерди иштеп чыгуу, ички рыноктун өзгөчөлүгүнө карата башкаруунун негизги принциптерин өркүндөтүү ишканаларда кайра өндүрүш процесстерин жаңыртуу үчүн шарттарды түзөт жана экономиканын өсүшүнө кошумча түрткү берет. Бул максаттарга жетүү үчүн стратегиялык эсепке алуу жана инновациялык ишмердүүлүктү башкаруу талдоо системасын өнүктүрүү программасын иштеп чыгуу зарыл, анткени бүгүнкү күндө стратегиялык эсепти өнүктүрүүгө концептуалдык мамиле жана инновациялык ишмердүүлүктү башкаруу талдоо чөйрөсүндө жок.

«Ишкананын инновациялык ишмердүүлүгү боюнча стратегиялык башкаруу эсебин жана сегменттик отчетту уюштуруунун жана ишинин теориясы жана практикасы» экинчи бөлүмүндө «директ-костингдин» негизинде өнөр жай ишканаларынын жаңы продукциясын чыгаруу үчүн стратегиялык чыгымдардын эсебин изилдөөнүн натыйжаларын методикасын камтыйт.

Изилдөөнүн **объектиси** болуп Кыргыз Республикасынын өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердигинин стратегиялык эсебин жана башкаруу талдоосун өнүктүрүүнүн абалы жана келечеги саналат.

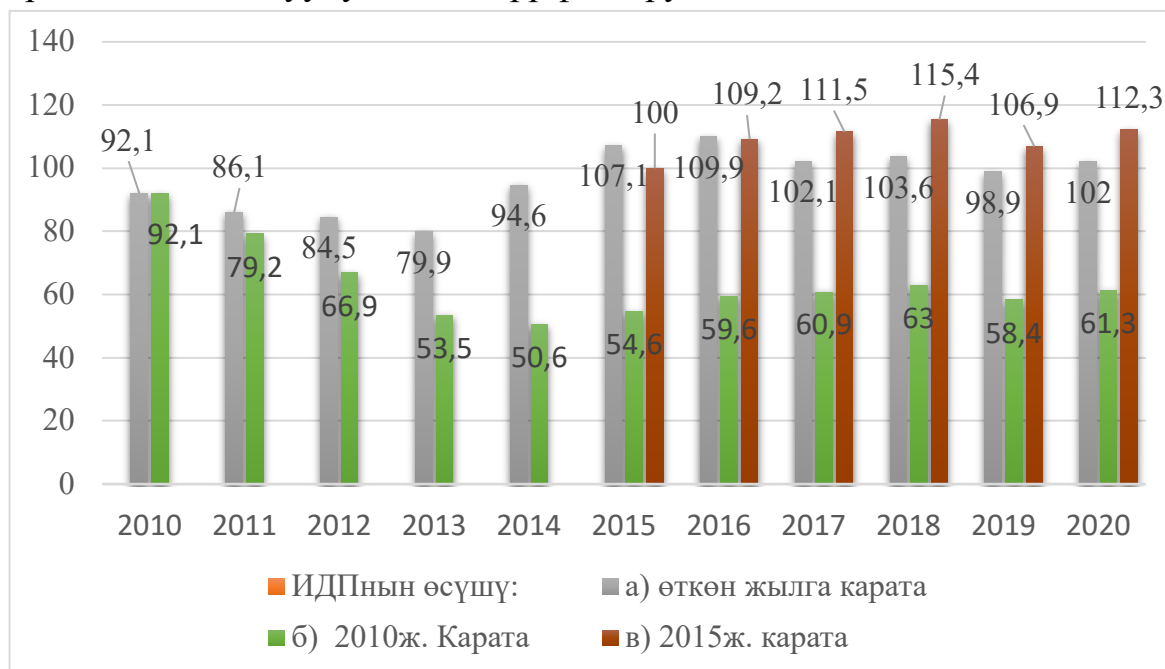
Изилдөөнүн **предмети** болуп инновациялык өнүгүү проблемаларынын комплекси, алардын республиканын экономикасын өнүктүрүүгө тийгизген таасири, стратегиялык эсепти уюштуруу жана өнөр жай өндүрүшүнүн инновациялык ишмердүүлүгүн башкаруу талдоо саналат.

Изилдөө методдору жана материалдары. *Изилдөө методдору* Диссертациялык иштин жаңы жоболорун негиздөө үчүн тарыхый жана логикалык ыкмалар колдонулган, ошондой эле экономикалык жана статистикалык анализдин конкреттүү методологиялык ыкмалары жуп жана көп регрессиянын теңдемелери, анын ичинде эконометрикалык моделдер, тенденция теңдемелери болжолдоо үчүн колдонулган.

Изилдөөнүн материалдары экономика илиминин классиктеринин, инновациянын методологиясы жана практикасы боюнча ата мекендик жана чет өлкөлүк окумуштуулардын эмгектери, инновациялык экономика, эсеп жана талдоо боюнча мыйзамдык жана ченемдик актылар; илимий-методикалык адабияттар; илимий-практикалык конференциялардын жана форумдардын

материалдары, КР Мамлекеттик салык кызматынын, КР УСКнын электрондук ресурстары жана маалымат базалары ж.б.

Экономиканын жаңы сапаттык абалга өтүшү инновациялык ишмердүүлүктү активдештирүүнүн маанисин, Кыргыз Республикасынын инновациялык потенциалын калыптандыруунун көйгөйлөрүн күчөтөт, бул экономиканы кайра уюштурууга, билимди көп талап кылган өндүрүштү өнүктүрүүнү тездетүүгө мүмкүндүк берет, бул эң маанилүү болуп калууга тийиш. 2.1-сүрөттөгү маалыматтар тастыкталгандай, экономикалык өсүштүн шарттарын камсыз кылуунун маанилүү фактору.

2.1-сүрөт – 2010-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын ИДПсынын өсүү темптери өткөн жылга жана 2010, 2015 жылдарга карата % менен.

(Булак: [<http://www.stat.kg>] боюнча автор тарабынан түзүлгөн)

Республиканын инновациялык ишмердүүлүктүн абалын жана активдешүүсүн жана инновациялык потенциалын калыптандырууну талдоо принциптердин башкаруу принциптеринин системасы бара-бара калыптанып жатканын, анын негизинде инновациялык иш чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясат калыптангандыгын көрсөтөт.

Ошондой эле, инновацияда үзгүлтүксүз тестирлөө, аны коомдук талкуулоо жана келип түшкөн сунуштарды жана сын-пикирлерди эске алуу менен жөнгө салуу каралган. Кыргызстандын экономикасы мигранттардын акча которууларынан (ИДПнын 30 пайызы) жана алтын казып алуудан (ИДПнын 10 пайызга жакыны жана экспорттун 35 пайызы) жогорку көз карандылыгынан улам сырттан өтө жогору. Демек, күчтүү жана туруктуу экономикалык өсүш инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүүгө багытталган институционалдык чыңдоону жана экономикалык саясатты талап кылат.

Жалпысынан 2010-2020-ж.ж. машина куруу жана металл иштетүү, жеңил өнөр жай, тамак-аш сыяктуу бир кездеги алдыңкы тармактар 2018-жылы өнөр жай өндүрүшүнүн түзүмүндө жана алардын үлүшүндө “маанисин” жоготту. жалпысынан өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмү тиешелүүлүгүнө жараша 4,1; 4.7; 2010-жылга салыштырмалуу 17,9%. ал ээлеген, тиешелүүлүгүнө жараша, 25,7; 28,8; 22,3%. Өнүгүп келе жаткан өнөр жай структурасында түстүү металлургиянын үлүшү кескин өстү - 2015-жылдагы 8,2%дан 2017-жылы 41,9% га чейин жаңы жана көптөгөн металлдарды казып алуунун эсебинен эмес, бир гана объекттин – Кумтөрдүн иштешинин эсебинен. Бирок Кумтөрдөн өлкө иш жүзүндө эч кандай алтын, валюта, жада калса салыктык чегерүүлөрдү алган эмес. Бүгүнкү күндөгү өнөр жай – өлкөнүн экономикасындагы структуралык жактан туруксуз, туруктуу иштебеген тармак.

2.1-таблица - Өнөр жай өндүрүшүнүн, баанын жана калктын кирешелеринин өсүшү, өткөн жылга карата % менен.

Өнөр жай өндүрүшүнүн өсүү көрсөткүчтөрү	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Өнөр жай продукциялары бааларынын индекси	101,5	108,8	106,4	101,7	101,5	104,3	121,3
Өнөр жай продукциясынын физикалык көлөмүнүн индекси	101,3	103,9	139,7	105,3	98,3	61,2	70,5
Чыныгы бир жолу колдонуучу бир адамга орточо калктык киреше	100,1	103,0	104,5	111,3	112,6	106,5	98,9
Чыныгы бир кызматкерге чегери эмгек акы	101,7	109,7	110,1	105,5	104,8	104,9	109,9
Чыныгы чегерилген пенсиянын айлык өлчөмү	99,8	103,9	106,9	106,5	103,3	103,4	102,4

(Булак: [<http://www.stat.kg>] боюнча автор тарабынан түзүлгөн жана эсептелген)

2020-жылы жалпысынан республиканын калкынын жашоо деңгээлинин социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрү мурунку 2019-жылга салыштырмалуу бир аз начарлады. Калктын жан башына орточо акчалай кирешеси 98,9% ды, ал эми дайындалган пенсиянын өлчөмү 102,4% ды түздү, бул 2019-жылдын ушул эле көрсөткүчүнөн 1,0 пайыздык пунктка төмөн. Мында 2019-жылга салыштырмалуу өнөр жай өндүрүүчүлөрүнүн бааларынын индекси 17,0 п.п. Керектөө бааларынын индекси 2020-жылдын декабрь айында 2019-жылдын декабрына салыштырмалуу 6,6 п.п. Ошентип, калктын жашоо деңгээли, кээ бир оң көрсөткүчтөргө карабастан, жалпысынан төмөн мааниде калуусун улантууда.

Өндүрүш ишканаларында стратегиялык эсептин маанилүү багыттарынын бири өндүрүштүк чыгымдардын эсебин алуу жана жаңы инновациялык продукциянын өздүк наркын аныктоо болуп саналат.

Инновациялык продукциянын өздүк наркы анын сандык мүнөздөмөлөрүн чагылдырган өзгөрүлмө чыгымдарды гана камтыйт. Ошол эле учурда, туруктуу чыгымдар өздүк баага тиешеси жок, бирок ошол учурда жалпы финансылык натыйжага бөлүштүрүлөт. Өндүрүштүк эсепке алуу жана пландаштыруу өзгөрүлмө чыгымдарга карата гана ишке ашат. Ушул эле көрсөткүчтөр менен мезгилдин башындагы жана аягындагы инновациялык иштин продукциясынын, ошондой эле бүткөрүлбөгөн өндүрүштүн балансы эске алынат. Инновациялык иштин туруктуу чыгымдары бул товарлар өндүрүлгөн бардык отчеттук мезгил ичинде тандалган үзгүлтүксүздүк менен пайдадан алынып салынат. Алар өзүнчө эсепке топтолот. Бухгалтердик эсептин жана отчеттуулуктун мындай системасы эл аралык бухгалтердик эсеп практикасында “директ-костинг” системасы деп аталат.

"Директ Костинг" - инновациялык ишмердиктин чыгымдарын алардын түрлөрү, ишке ашырылуучу жерлери боюнча эсепке алууну жана талдоону камтыган, туруктуу (мезгилдик) жана өзгөрүлмө (жаңы даяр продукциянын бирдигине тиешелүү) болуп классификациялоого негизделген стратегиялык эсепке алуу системасы, келип чыгышы жана алып жүрүүчүлөрү, ошондой эле инновациялык иштин финансылык жыйынтыктарын эсепке алуу жана оперативдүү башкаруу чечимдерин кабыл алуу. Мында инновациялык иш-аракеттин чыгымдары өндүрүш көлөмүнүн өзгөрүшүнө жараша туруктуу жана өзгөрүлмө болуп бөлүнөт.

«Директ-костинг» системасынын негизги көрсөткүчтөрүнүн бири маржиналдык киреше (же жабуунун суммасы) болуп саналат, ал сатуудан түшкөн киреше менен инновациянын өзгөрүлмө чыгымдарынын ортосундагы айырма болуп саналат. Жаңы продукциянын белгилүү бир түрү үчүн аныкталган чектүү кирешенин мааниси бул продуктунун туруктуу чыгымдарды жабууга жана ошону менен ишкананын жалпы пайдасына кошкон "салын" көрсөтөт. Башка сөз менен айтканда, туруктуу чыгымдар инновациялык иштин продукциясынын өздүк наркына кошулбайт, бирок мезгилдин чыгашасы катары алар өндүрүлгөн мезгилдеги сатуудан түшкөн пайданын азайышы кирет. Инновациялык продукция боюнча отчеттуулуктун тартибин жөнгө салуучу ченемдик-укуктук базанын жетишсиздигин эске алып, Кыргыз Республикасынын өнөр жайынын чарба жүргүзүүчү субъекттерине инновациялык продукция боюнча отчеттуулуктун формасын колдонууну сунуштайбыз (таблица 2. 2.)

2.2. таблица - 2020-2021-жылдарга өнөр жай ишканаларынын жаңы продукцияларынын инновациялык ишмердүүлүгү жөнүндө отчеттун сунушталган формасы (миң сом менен)

ОКПО боюнча ишкана _____

Менчиктин формасы _____

ОКФС боюнча _____

№	Көрсөткүчтөрдүн аталышы	2020	2021
1	Жаңы инновациялык продукциянын көлөмү (КНСсиз)	27 896.5	33 136.0
2	Затраты на производство новой инновационной продукции (работ, услуг) в т. ч. Жаңы инновациялык продукцияны (жумуштарды, кызмат көрсөтүүлөрдү) өндүрүүгө кеткен чыгымдар, анын ичинде:	27 699.2	32 845.8
	Өзгөрмө чыгымдар:		
3	Материалдык чыгымдар, анын ичинде:	20 245.8	22 146.7
	Кайра иштетүүгө жарамдуу калдыктарды кошпогон чийки заттар жана материалдар, анын ичинде:	14 048.6	9 103.3
	Негизги материалдар		
	Көмөкчү материалдар		
	Инновациялар максаттар үчүн энергия	1 801.1	4 532.6
	Инновациялык максаттар үчүн отун	3 802.4	6 502.1
	Башка материалдык чыгымдар	586.7	2 008.5
	Жалпы материалдык чыгымдар		
4	Инновациялык ишмердүүлүк үчүн эмгек чыгымдары	3 252.3	6 215.9
5	Социалдык камсыздандыруу төгүмдөрү	561.3	1 072.2
	Туруктуу чыгымдар:		
6	Негизги каражаттардын амортизациясы	695.2	1 678.0
7	Өндүрүш жана сатуу чыгымдарына кошулган салыктар	1 646.7	497.9
8	Иш сапарынын чыгымдары	385.2	638.3
9	Коммерциялык кредиттер боюнча пайыздар	758.3	283.5
10	Кызматтар үчүн төлөө, анын ичинде:	126.1	291.0
11	банктер, кредиттик мекемелер жана башка финансы мекемелери	48.1	160.5
12	почта жана телекоммуникация	78.1	68.2
13	лицензияларды жана башка уруксаттарды алуу	-	62.3
14	Башка чыгымдар	28.3	22.4
15	Продукциянын жалпы наркынын ичинен өндүрүштүк эсептерге туура келет	-	-
16	2990 эсебинин "Бүтпөгөн иштер" эсебинин калдыктары көбөйтүү (+) же азайтуу (-)	-	-
17	3700 эсебиндеги «Резервдер» калдыкты көбөйтүү (+) же азайтуу (-)	-	-
18	Жаңы инновациялык продукциянын өндүрүштүк наркы	27 699.2	32 845.8
19	Бүтпөгөн инновациялык өндүрүш калдыктары көбөйтүү (+) же азайышы (-) 1639-эсеп	-	-
20	Жаңы инновациялык продукциянын толук наркы	27 699.2	32 845.8

(Булак: 2020-2021-жылдарга чыгарылган инновациялык жаңы продукциянын түрлөрү боюнча «Ивановский кирпич заводу» ААКнын өндүрүштүк чыгымдарынын структурасы боюнча жыйынды ведомостуна ылайык автор тарабынан түзүлгөн жана эсептелген.)

Сунуш кылынган отчеттуулук формасы инновациялык продукция боюнча стратегиялык эсептин маалыматтарынын - өндүрүлгөн инновациялык жаңы продукциянын түрлөрү боюнча өндүрүштүк чыгымдардын түзүмү жөнүндө ведомостун, ошондой эле экинчилик жалпылоочу эсепке алуу регистрлеринин, ошондой эле тиешелүү инновациялык продукциянын маалыматтарынын негизинде толтурулат. аналитикалык жана синтетикалык эсептер. Сунушталган отчеттуулук формасын киргизүү финансылык отчеттуулуктун аналитикалык мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатат, инновациялык продуктылар жөнүндө маалыматты алуунун натыйжалуулугун жогорулатат жана өз убагында жана объективдүү башкаруу чечимдерин кабыл алат.

“Ишканалардын инновациялык ишмердигинин стратегиялык эсебин ФОЭСке жана цифралаштырууга ылайык уюштуруучулук-методологиялык жоболор” үчүнчү бөлүмүндө ФОЭСке ылайык өнөр жай чарба субъекттеринин инновациялык ишмердигинин стратегиялык башкаруу эсебин колдонуунун методологиялык негиздерин жана өбөлгөлөрүн, жаңы инновациялык өнөр жай продукциясынын ишканаларынын стратегиялык башкаруу эсебин жана өздүк наркын эсептөөнү уюштуруу практикасы жана инновациялык жаңы продукцияны чыгарууну жана сатууну моделдөөнүн негизинде стратегиялык эсепти андан ары өркүндөтүү жолдору каралат.

Стратегиялык эсепти уюштуруу системасын андан ары өнүктүрүү анын азыркы абалына кылдат баа берүүдөн көз каранды. Анын негизин ишканалардын финансылык-чарбалык иштерин эсепке алуу үчүн эсеп планын колдонуу боюнча нускама менен ишканалардын финансылык-чарбалык ишинин бухгалтердик эсеп планы саналат, ал комплекстүү, өз ара байланышкан жана бирдиктүү чагылдырылышын камсыз кылууга тийиш. Бирок, Нускамада чарбалык субъекттердин арасында болуп жаткан реалдуу процесстерге туура келбеген стратегиялык эсепке алууда айрым көрүнүштөрдү чагылдыруу үчүн эсептерди колдонуу боюнча сунуштар камтылган. Бул документте, биздин оюбузча, башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу үчүн маалыматтарды топтоштурууга мүмкүндүк берүүчү аналитикалык эсепти уюштуруу боюнча маанилүү талаптар жок. Нускамада стратегиялык эсепке алуу тутумунда инновациялык ишмердүүлүккө чыгымдарды чагылдыруу тартибин жөнгө салуучу көптөгөн ченемдик актылардын айрым жоболору эске алынган эмес. Стратегиялык эсептин ырааттуулугун камсыз кылуу максатында иштелип чыккан айрым ченемдик документтерде аны уюштуруу маселелерин иш жүзүндө чечүүнү кыйындаткан карама-каршылыктар бар.

[<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/92254?cl=ru-ru>]

Бул маселелерди изилдөөнүн зарылчылыгы да алардын атайын экономикалык адабияттарда жетишсиз чагылдырылгандыгына байланыштуу

биз бул шарттарда инновациялык ишмердиктин стратегиялык эсебин жүргүзүү үчүн бухгалтердик эсептин төмөнкү системасын сунуштайбыз (таблица 3.1.)

3.1. таблица - Ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүн стратегиялык эсепке алуу үчүн бухгалтердик эсептин системасы

№	Наименование операций	Сумма (в сомах)	Корреспонденция счетов	
			Д-т	К-т
1	2	3	4	5
1	Жаңы инновациялык продуктыларды чыгаруу үчүн керектүү материалдар камсыздоочулар алынды	200000	1620	3110
1а	Жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн сатып алынган материалдар КНС кайтарылуусу жатат.	24000	3430	3110
1б	Жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн алынган материалдарга акциз чегерилет	8000	3440	3310
1в	Кошулган акциздик салык жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн материалдарга наркына таандык кылынат.	8000	1620	3440
2	Жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн зарыл болгон материалдардын көлөмү жана инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн эсептен чыгарылат	100000	1630	1620
3	Жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн чыгаргандыгы үчүн өндүрүш кызматкерлерге чегерилген эмгек акы	80000	1630	3520
4	Жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн кеткен башка чыгымдар	70000	8000	разные
5	Негизги өндүрүштүн чыгымдары иштин жана инновациялык продукциясынын өздүк наркы эсептен чыгарылат	250000	7100	1630, 8000
6	Сатылган жаңы инновациялык продукция боюнча чегерилген киреше	400000	1410	6100
7	Жаңы инновациялык продукцияны сатуу алуучудан (кардардан) учурдагы банк эсебине акча келип түшкөн	400000	1210	1410
9	Жаңы инновациялык продукцияны чыгаруу үчүн берилген материалдар учун камсыздоочулардын эсеп-фактуралары төлөндү	200000	3110	1210
10	Учурдагы банктык эсептен алынган нарк акча	100000	1110	1210
11	Жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн өндүрүш кызматкерлерине төлөнүүчү эмгек акы	80000	3520	1110

Булак: автор тарабынан түзүлгөн [Вахрушина, М.А. Бухгалтердик эсепти башкаруу бухгалтериясы: окуу куралы / М.А. Вахрушин – 6-бас., оңдолгон. - М.: Омега - Л., 2017. С. 242-244]

3. 2. - таблица – Ишканалардын тармактык мүнөздөмөлөрүнүн стратегиялык эсепти уюштурууга жана методологиясына тийгизген таасири

№ п/п	Жаңы инновациялык продукцияларды өндүрүү өзгөчөлүктөрү	Таасир
1	Иштин предмети (экономика жана техникалык изилдөө уюштуруу-техникалык даярдоо долбоорлоо; инновациялык продукцияны өндүрүү)	- Жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүнүн кандай этаптарында чыгашаларды эсепке алуунун жана продукциянын өздүк наркын калькуляциялоонун кандай ыкмаларын колдонуу.
2	Инновациялык продукцияны чыгаруунун уюштуруучулук жана финансылык структурасын татаалдыгы жана көп түрдүүлүгү	- Ишканалар үчүн стратегиялык эсепти уюштуруу бирдиктүү методологиясын иштеп чыгуу татаал процессти сыяктуу көрүнөт.
3	Инновациялык ишти жүргүзүү тартибин жөнгө салуучу конкреттүү ченемдик документтердин кең маалымат базасы	- Ишканалардын бухгалтердик эсеп системасын инновациялык продукцияны өндүрүү өзгөчөлүктөрүн чагылдырган документтердин жана нускамалык материалдардын талаптарын сакталышын камсыз кылууга тийиш.
4	Инновациялык продукциянын түрдүүлүгү жана индивидуалдуулугу өндүрүшү	- Көп варианттуу технологиялык, оперативдүү жана башкаруу чечимдерин иштеп чыгуу жана салыштыруу зарылчылыгы.
5	Уюмдун башкаруу системасын инновациялык продуктылар өндүрүүнүн алыстыгы	- Инновациялык ишмердүүлүктү координациялоо децентралдаштыруу жана татаалдаштыруу, жана жерлерде ар кандай деңгээлдеги жетекчилер ортосунда жоопкерчиликти бөлүштүрүү, иш-контролдун ролун күчөтүү финансылык жоопкерчилик борборлорун калыптандырууга жана бухгалтер эсепти децентралдаштырууга алып келет.
6	Географическое неустойчивое размещение рабочих мест	
7	Жабдуулардын мобилдүүлүгү	
8	Инновациялык продукцияны өндүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрүн нормалоо	- Иш жүзүндөгү маалыматтардын стандарт маанилерден четтөөлөрүн эске алуу зарылчылыгы («стандарт-кост»), антпесе көрсөткүчтөр нормалдаштыруунун мааниси жок.
9	Инновациялык продукцияны өндүрүүнүн өндүрүш циклин узактыгы	- Финансылык натыйжаны аныктоо методдору варианттардын пайда болушу, бүтпөгөн өндүрүш белгиленген кошумча чыгымдардын эсеби өздүк өзгөчөлүктөрү («директ-костинг»).
10	Инновациялык продукцияны чыгаруунун натыйжаларын мүнөзү	- Инновациялык продукцияны өндүрүү индивидуалдуулугу инновациялык продукция өндүрүү үчүн объекттердин өздүк наркын эсеп алуунун жана өздүк наркынын методологиясына таасирин тийгизет.
11	Баа түзүүнүн жана инновациялык продукцияны өндүрүүнүн сметалар наркынын колдонулуучу системасы	- Стратегиялык эсеп системасында түзүлүшү мүнөз болгон жогорку сапаттагы маалымат базасына болгон муктаждык.
12	Инновациялык продукцияны өндүрүү жана табигый факторлор таасири	- Системанын ыктымалдык мүнөзү жана конкреттүү башкаруу чечимдеринин зарылдыгы стратегиялык эсепке алуу системасына натыйжалуулуктун жана ийкемдүүлүктүн талаптарын жүктөйт.

Булак: автор тарабынан иштелип чыккан [<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48702233>]

Инновациялык продуктыларды өндүрүүнү кароо уюмдарга жалпы кабыл алынган финансылык эсеп системасы бере албаган кошумча маалыматтардын зарылдыгын көрсөтүп турат. Бул дагы бир жолу Кыргыз Республикасынын өнөр жай ишканаларында башкаруунун стратегиялык эсебин киргизүүнүн объективдүү зарылдыгын тастыктайт.

Диссертацияда ишканалардын жана уюмдардын инновациялык ишмердүүлүгүн ишке ашырууга байланышкан маалыматтык агымдарды түзүү максатында стратегиялык башкаруу эсебин уюштуруу практикасына критикалык талдоо жүргүзүлгөн. Алардын мазмунунда карама-каршылык аныкталган. Бул кемчиликтерди четтетүү үчүн, илимий негиздемеден (техникалык тапшырмадан), ойлоп табуунун рынокто принципиалдуу жаңы продуктунун иштешине презентация берүү менен байланышкан чыгымдарды ишке ашырууда жана инновацияларды илгерилетүүнүн бардык этаптарында системалуу стратегиялык эсепти уюштуруунун варианттары (параметрлери) сунушталат. Ишканалардын стабилдүү өсүшүнүн жетишилген натыйжаларын эске алуу менен илимди көп талап кылган продукция менен дүйнөлүк рынокко чыгууга негизделген инновациялык иштин эсепке алуу системасын реформалоо эң акылга сыярлык жол экени эмгекте далилденген. анын техникалык деңгээли жана сапаты жогорку жана конкуренцияга жарамдуу болот. Бул максатка моралдык жана физикалык жактан эскирген өндүрүштүк жабдууларды алмаштырбастан жетишүүгө болот, анткени илимди көп талап кылган натыйжалар жаңы технологияны колдонуу менен өндүрүлгөн инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн техникалык документацияларды түзүү бөлүгү болуп саналат. Бирок, теориялык өбөлгөлөр тиешелүү практикалык шарттар менен бекемделиши керек.

Тилекке каршы, бухгалтердик эсептин теориясында да, практикасында да чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык ишмердүүлүгүнө байланыштуу маалыматтарды алуу маселелерин чечүү пландаштырылган эмес. ФОЭСке өтүүдө колдонулган финансылык отчеттуулуктун формаларында бул иштин натыйжаларын бөлүп көрсөтүү каралган эмес. Биздин өлкөдө рыноктук мамилелерге өтүү мезгили аяктады деп эсептешет, бирок инновациялык программаларды ишке ашыруу жетишүү керек болгон темпте жүрбөй жатат.

Жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн стратегиялык эсепке моделдөө бухгалтердик эсептин объектилеринин абалын жана бухгалтердик эсептин жол-жоболорун финансылык отчеттуулукту түзүүдө экономикалык турмуштун фактыларын чагылдыруу үчүн ырааттуу кадамдар түрүндө чагылдырууга мүмкүндүк берүүчү негизги ыкма катары каралышы мүмкүн. Бухгалтердик эсеп жана талдоодо моделдөө системасын иштеп чыгуу жана колдонуу боюнча диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору бухгалтердик

эсептин жана экономикалык анализдин формасын түзүү аракети болуп саналат, ал ар бир чарбалык операциядан кийин пайданы эсептөөнү камсыз кылууга тийиш, б.а. оперативдүү жол. Бул азыркы бухгалтердик эсептин башкы милдети.

Төртүнчү бөлүмүндө **“Ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнү башкаруу талдоосун, баалоону жана болжолдоону өркүндөтүү жана алардын натыйжалуулугун жогорулатуу”**, рыноктук кайра түзүүлөрдүн контекстинде өнөр жай ишканасынын инновациялык ишмердигинин ишкердик активдүүлүгүнө талдоо жана баа берүүнү, болжолдоону, чарба жүргүзүүнүн жаңы шарттарында Кыргыз Республикасынын өнөр жайында жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүнүн экономикалык натыйжалуулугунун жана жогорулатуу жолдорун камтыйт.

4.1-таблица – «Шоро» ЖАКтын 2018 - 2020-жылдар аралыгындагы инновациялык ишмердүүлүктүн жүгүртүүсүндөгү каражаттардын жүгүртүлүшүнө жана жүгүртүү каражаттарынын жүгүртүүсүнө талдоо (сомдо).

Инновациялык маалыматтар	Инновациялык мезгил			Четтөө (+; -)		Пайыз менен	
	2018	2019	2020	2018	2019	2018	2019
Инновациялык продуктыларды сатуу, кийин алуу	290636,7	340772,5	413074,4	122437,7	72301,9	142	121
Инновациялар үчүн ишкананын жүгүртүүдөгү каражаттары	89097,1	64340,6	100621,7	10524,6	35281,1	122	154
Күнүмдүк активдердин жүгүртүү коэффициенти	3,12	5,02	3,94	0,82	-1,06	116	79
Бүтүрүү убактысы (ф. менен)	118	80	102	-17	22	86	127
Жүгүртүүдөгү каражаттарды бекичи коэффициенти	0,32	0,22	0,28	-0,05	0,06	86	127

Булак: «Шоро» ЖАКтын финансылык отчетунун негизинде автор тарабынан түзүлгөн жана эсептелген

Белгилей кетсек, учурда инновациялык ишмердүүлүктү талдоо методологиясы боюнча ченемдик документтер жок. Бул бир катар себептерден, эң негизгиси, бул ишти жүзөгө ашыруунун тышкы жана ички шарттары ар бир уюм үчүн ар башка болгондугу менен шартталган. Ошондуктан, мындай талдоо жүргүзүү үчүн ар кандай ыкмалар бар. Биздин оюбузча, бул ыкмалардын бардыгы инновациялык ишмердүүлүктү талдоо үчүн бирдей мааниге ээ.

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча инновациялык ишмердүүлүктүн натыйжалуулугунун сапаттык жана маанилүү көрсөткүчү болгон ресурстук эффективдүүлүктү 0,36га жогорулаганын белгилесе болот. Бул көрсөткүч 2020-жылы инновациялык активдерге 1 сом чыгаша жумшап, ишкана 1 сом 36 тыйын киреше же киреше алат дегенди билдирет, бул ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүнүн активдеринин жогорку жүгүртүүсүн көрсөтөт.

4.2-таблица – 2018-2020-жылдарга «Шоро» ЖАКтын жүгүртүүдөн тышкаркы активдеринин жүгүртүүсүнө талдоо (сомдо).

Көрсөткүчтөр	Жылдар			2020-жылдагы чет карата		2020ж.өзгөрүү ылдамдыгы. карата:	
	2018	2019	2020	2018	2019	2018	2019
Инновациялык продуктыларды сатуудан кийин ал	290636,7	340772,5	413074,4	122437,7	72301,9	142	121
Инновациялык иш жүгүртүүдөн тышкаркы активдер	203270,9	202686,1	188838,0	-14432,9	-13848,2	93	93
Инновациялык иш жүгүртүүдөн тышкаркы активдеринин жүгүртүү коэффициенти	1,430	1,681	2,187	0,758	0,506	153	130
Күн менен 1 айла узактыгы	255	217	167	-88	-50	65	77

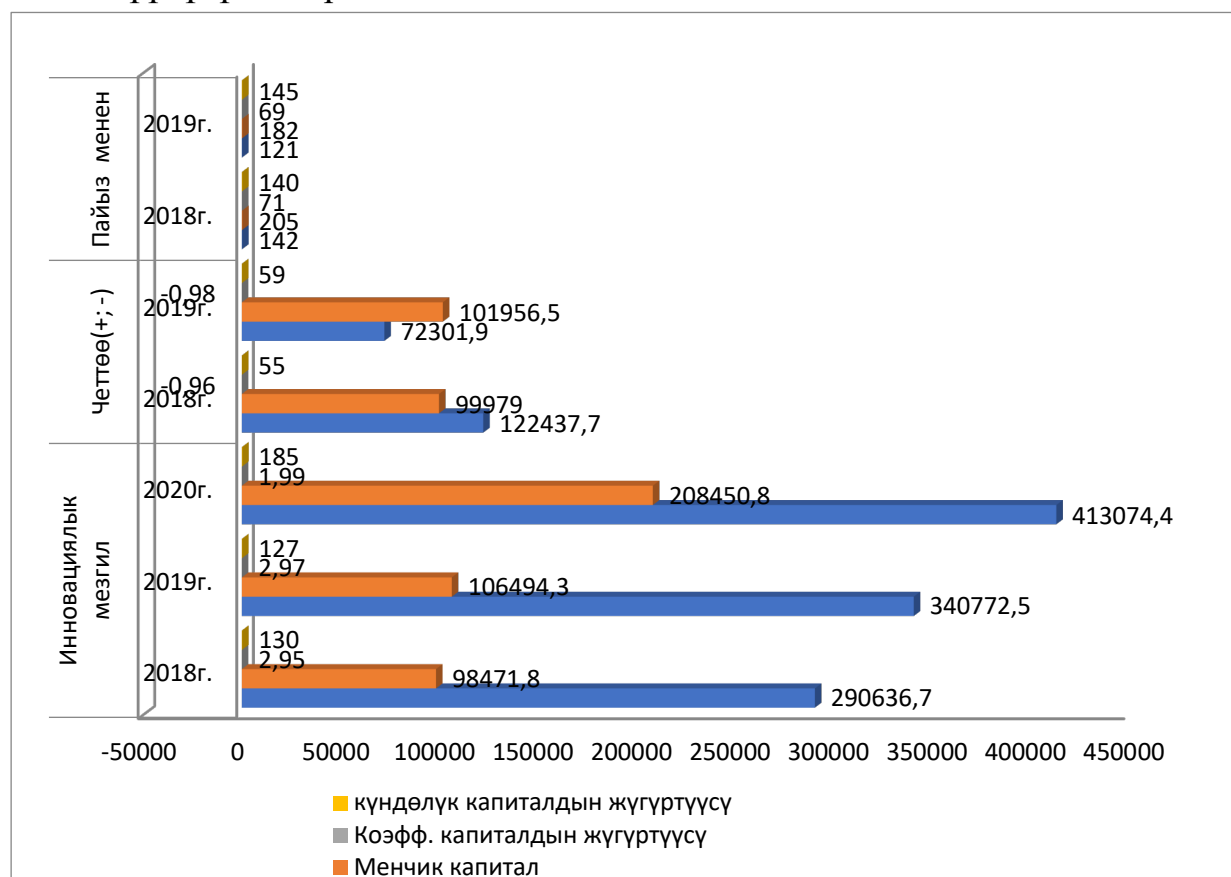
Булак: «Шоро» ЖАКтын финансылык отчетунун негизинде автор тарабынан түзүлгөн жана эсептелген

Мурунку көрсөткүчтөрдү изилдөөнүн жыйынтыгында белгилегендей, компаниянын 2020-жылы инновациялык продукцияны сатуудан түшкөн кирешеси 413 074,4 сомду түздү. Ушул эле көрсөткүч 2019-жылга жана 2018-жылга карата 340 772,5 сомду жана 290 636,7 сомду түзүп, 2018-жылга салыштырмалуу 142%ды, 2019-жылга салыштырмалуу 121%ды түздү. Ишкана тарабынан 2020-жылы жаңы инновациялык продукцияны өндүрүү үчүн пайдаланылган жүгүртүүдөн тышкаркы каражаттар 188838 сомду түздү, бул 2019-жылга салыштырмалуу 13848,2 сомго жана 2018-жылга салыштырмалуу 14432,9 сомго аз. Ал эми жүгүртүүдөн тышкаркы активдердин жүгүртүү коэффициенти келсек, 2020-жылы 2,187 түздү. Мурунку мезгилдерде ушул эле көрсөткүч 2019-жылы 1681 жана 2018-жылы 1,43 болгон.

Белгилүү болгондой, ишкананын инновациялык ишинин жүгүртүүдөн тышкаркы активдеринин көлөмү анын мүмкүнчүлүктөрүн жана потенциалын мүнөздөйт. Өз кезегинде ал ишкананын күндөрдө инновациялык иш-аракеттин жүгүртүүдөн тышкаркы активдеринин узактыгын көрсөтөт, жаңы,

инновациялык продукцияны өндүрүүгө түздөн-түз катышкан ишкананын инновациялык ишинин өндүрүштүк каражаттарын пайдалануунун натыйжалуулугун көрсөтөт.

Көрсөткүчтөрдү күн менен, алардын жаңы продукцияны чыгарууга катышуусунун узактыгын карап чыгып, талданган мезгилде жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүгө жумшалган же багытталган ар бир 1 сомго болжол менен 1,43 - 1,68- 2,19 сом киреше, 2018 - 2020-жылдарга тиешелүүлүгүнө жараша.

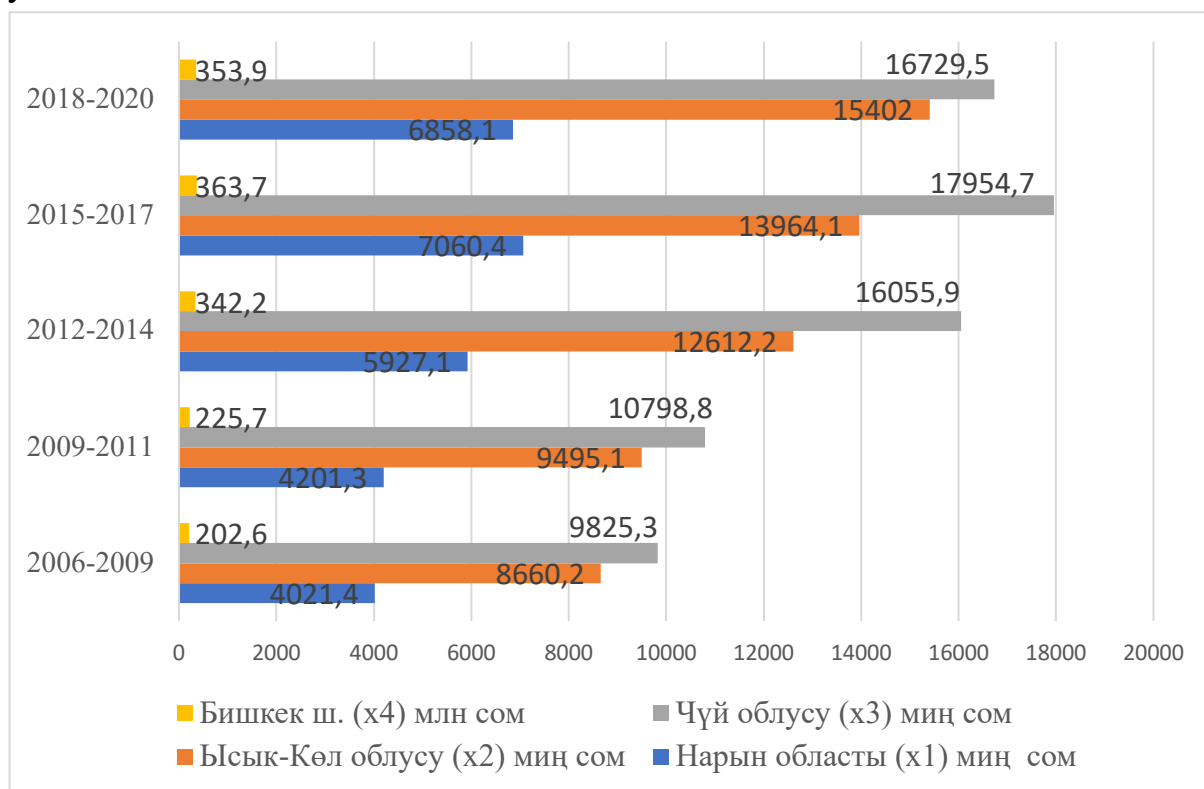
4.1-сүрөт. Ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүнүн өздүк капиталын изилдөө (сом менен).

Булак: «Шоро» ЖАКтын финансылык отчетунун негизинде автор тарабынан түзүлгөн жана эсептелген

Өздүк капиталдын жүгүртүү көрсөткүчтөрү, анын өсүшү же күн санап көбөйүшү ишкананын өздүк капиталынын жетишээрлик натыйжалуу пайдаланылбагандыгын чагылдырат. Ошентип, 2020-жылы материалдарды кабыл алуудан даяр продукцияны ташууга чейинки мезгилди камтыган өндүрүш циклинин узактыгы 145 күндү түздү. Ишкананын иш цикли сырьёлорду жана материалдарды алгандан тартып продукцияны сатып өткөрүүгө жана каражаттардын түшүүсүнө чейинки мезгилди билдирет 159 күндү түздү. Ишканада сырьё жана материалдар үчүн акы төлөөдөн баштап,

даяр продукцияны сатууга чейинки акча каражаттарынын айлануу мезгилинин узактыгын мүнөздөгөн финансылык циклдин узактыгы 113 кунду тузду.

Диссертацияда 2006-жылдан 2020-жылга чейин биздин илимий изилдөө, областтык жана шаардык статистика башкармалыктарынын материалдары боюнча Кыргызстандын изилденген региондорунун контекстинде өндүрүлгөн жана сатылган жаңы инновациялык өнөр жай продукциясынын көлөмүн оптималдаштырууну изилдөөнүн натыйжалары көрсөтүлгөн. төмөнкү таблицадагы маалыматтардын негизинде бул максатта оптималдуу чечимдерди кабыл алуу менен байланышкан көйгөйлөр инновациялык процессте маанилүү орунду ээлейт.

4.2-сүрөт. Кыргызстандын түндүк аймактарында чыгарылган жаңы инновациялык продукциянын көлөмү

(Булак: [<http://www.stat.kg>] боюнча автор тарабынан түзүлгөн)

Оптималдаштыруу проблемаларынын көп өлчөмдүүлүгү жана ар түрдүүлүгү, алардын моделдөө жана талдоо маселелери менен тыгыз байланышы инновациялык продукцияны өндүрүүнүн оптималдуу көлөмүн аныктоо процесстерин колдоонун ыкмаларын жана каражаттарын өркүндөтүүнү талап кылат. Алсак, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин статистикалык маалыматтарынын негизинде 2006-жылдан 2020-жылга чейин Кыргызстандын аймактары, ошондой эле ири шаарлары боюнча жаңы инновациялык продукциянын дүң өндүрүшүнүн

көлөмүн чагылдырган таблица иштелип чыккан. Мына ушул маалыматтардын негизинде иште 2025-жылга чейинки болжолдуу көрсөткүчтөр аныкталган.

Маалыматтардын негизинде жаңы инновациялык өнөр жай продукциясынын дүң продукциясы Нарын, Ысык-Көл, Чүй облустарынын жана Бишкек шаарынын ИДПсына жараша көп эселенген регрессия түрүндө берилген. Көптөгөн регрессия теңдемесин куруу моделдин спецификациясы жөнүндө чечим кабыл алуу менен башталат. Ал суроолордун эки топтомун камтыйт: факторлорду тандоо жана регрессия теңдемесинин түрүн тандоо.

Көптөгөн регрессиянын курамына кирген факторлор төмөнкү талаптарга жооп бериши керек: алар сандык мүнөздө болушу керек; факторлор өз ара байланышта болбошу керек жана андан да так функционалдык байланышта болушу керек.

Моделге өз ара корреляциясы жогору болгон факторлорду киргизүү жагымсыз кесепеттерге алып келиши мүмкүн - система, теңдемелердин нормалары начар шартта болуп чыгып, туруксуздукка жана регрессиялык коэффициенттердин ишенимсиз бааланышына алып келиши мүмкүн (1)

$$y=a_0+a_1x_1+a_2x_2+a_3x_3+a_4x_4 \quad (1)$$

Факторлордун толук тизмеси менен сызыктуу көп регрессия теңдемесинин параметрлерин эсептөө зарыл. Бул үчүн биз эң аз квадраттар ыкмасын колдонобуз, бул көрсөткүчтөр үчүн төрт факторлуу көп регрессия түзөбүз (2)

$$F=\sum(y-a_0-a_1x_1-a_2x_2-a_3x_3-a_4x_4)^2 \rightarrow \min \quad (2)$$

теңдеменин параметрлерин баалоо үчүн F функциясынын a_0, a_1, a_2, a_3, a_4 га карата жарым-жартылай туундуларын, нөлгө үзгүлтүксүз жана 5-чи система боюнча алынган ар бир теңдемени алабыз. Бул параметрлер менен биз формадагы беш белгисиз беш теңдемени алабыз:

$$\begin{cases} a_0 + a_1\bar{x}_1 + a_2\bar{x}_2 + a_3\bar{x}_3 + a_4\bar{x}_4 = \bar{y} \\ a_0\bar{x}_1 + a_1\bar{x}_1^2 + a_2\bar{x}_1\bar{x}_2 + a_3\bar{x}_1\bar{x}_3 + a_4\bar{x}_1\bar{x}_4 = \bar{x}_1\bar{y} \\ a_0\bar{x}_2 + a_1\bar{x}_1\bar{x}_2 + a_2\bar{x}_2^2 + a_3\bar{x}_2\bar{x}_3 + a_4\bar{x}_2\bar{x}_4 = \bar{x}_2\bar{y} \\ a_0\bar{x}_3 + a_1\bar{x}_1\bar{x}_3 + a_2\bar{x}_3\bar{x}_2 + a_3\bar{x}_3^2 + a_4\bar{x}_3\bar{x}_4 = \bar{x}_3\bar{y} \\ a_0\bar{x}_4 + a_1\bar{x}_4\bar{x}_1 + a_2\bar{x}_2\bar{x}_4 + a_3\bar{x}_3\bar{x}_4 + a_4\bar{x}_4^2 = \bar{x}_4\bar{y} \end{cases}$$

Мындай системанын чечими Крамер эрежеси, Гаусс ыкмасы жана башка ыкмалар менен алынышы мүмкүн. Матрицанын аныктоочусу нөлгө барабар эмес ($D=1,6879E+20$), бул системанын (5) чечимдери бар экенин билдирет.

Андан ары эффективдүү индикатордун болжолдуу маанилери – республиканын изилденген облустары жана аймактары жана Бишкек шаары

боюнча 2021-2025-жылдарга жаңы инновациялык дүң өндүрүштүн көлөмү аныкталат. Натыйжалар төмөнкү таблицада көрсөтүлгөн:

4. 4. - таблица 2025-жылга чейинки мезгилде Кыргызстандын изилденген аймактары тарабынан чыгарылган инновациялык продукциянын көлөмү.

Жылдар	2021	2022	2023	2024	2025
Нарын облусу чыгарылган инновациялык продукциянын көлөмү, (миң сом)	8173,4	9026,65	9879,9	10733,15	11586,4
Ысык-Көл областы боюнча чыгарылган инновациялык продукциянын көлөмү (x2) миң сом	17412,7	19208	21003,3	22798,6	24593,9
Чуй областы боюнча чыгарылган инновациялык продукциянын көлөмү (x3) миң сом	19386,849	20626,8	21764,9	21764,9	22820,8
Бишкек шаары чыгарылган инновациялык продукциянын көлөмү (x4) миң сом	391249,165	408549,	423535,	436754,5	448510

(Булак: изилдөөнүн негизинде автор тарабынан түзүлгөн)

Натыйжалуулуктун көрсөткүчүнүн болжолдуу маанилери - 2025-жылга чейинки мезгилде изилденип жаткан региондордо дүң жаңы инновациялык продукциянын көлөмү таң калыштуу түрдө жогору болот, бирок абал акырындык менен жакшырат. Негизги талап - бардык болжолдоо жана пландоо документтеринде кандайдыр бир деңгээлге жооп бериши керек - бул орто мөөнөттүү жана кыска мөөнөттө орто мөөнөттүү максаттарга жетүү үчүн жалпы максаттарды болжолдоолордун өз ара байланышы.

КОРУТУНДУ

Автордун Кыргызстандагы өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгүнүн абалын жана өнүгүшүн изилдөө жана аларды эсепке алуу жана аналитикалык жактан камсыз кылуу инновациядагы субъекттердин ишмердүүлүгүн жакшыртууга багытталган төмөнкүдөй тыянактарды жана сунуштарды түзүүгө алып келди:

1. Кыргызстан учун өнөр жай өндүрүшүнүн жана өзгөчө агроөнөр жай комплексинин абалы жана өнүгүшү — эл чарбасынын жооптуу жана маанилуу маселелеринин бири. Уникалдуу табигый-географиялык жайгашуусу жана ресурстук потенциалы бар жана ага ээ болгон Кыргызстан акыркы жылдары бир катар тармактарда оң натыйжаларга жетишти.

Өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгү да четте калган жок. Жогорку технологиялык продукцияны, заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу, ошондой эле инновацияларды өнүктүрүү жана аларды экономикалык ишмердүүлүктүн бардык чөйрөлөрүндө ишке ашыруу инновациялык өнүгүүнү камсыз кылуучу негизги факторлор болуп саналат. Ата мекендик өнөр жай, изилдөө көрсөткөндөй, инновациялык ишмердүүлүк изилдөөлөрдүн жана иштеп чыгуулардын натыйжаларын пайдаланууга жана коммерциялаштырууга гана багытталган эмес, ал ошондой эле продукциянын ассортиментин кеңейтүү, аларды өркүндөтүү, товарлардын сапатын жакшыртууга, Кыргызстандын бардык региондорунун 150дөн ашык ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгүн талдоонун жыйынтыгы менен тастыкталган кызматтарды, аларды өндүрүү жана ишке киргизүү технологияларын жана ички жана тышкы рынокторго киргизүүгө багытталат.

2. Диссертацияда биз инновация концепциясы боюнча эң белгилүү экономисттердин көз караштарын карап чыгып, талдап чыктык. Каралган көз караштарды жалпылап, басымдуулук кылган тенденцияларды, ошондой эле уюмдардын иштөө шарттарын эске алуу менен, диссертациянын текстинде биз кабыл алган аныктаманы колдонуу менен биз - инновация болуп саналган аныктаманы формулировкаладык. Ошол эле учурда эффективдүүлүктү инновацияны киргизүүдөн күтүлгөн белгилүү бир экономикалык, өндүрүштүк, социалдык, экологиялык жана башка натыйжа катары түшүнүү керек экенин белгилей кетүү керек.

3. Изилдөөнүн жыйынтыгында инновациялык ишмердүүлүктү эсепке алуунун колдонуудагы практикасын жана өнүктүрүү стратегиясын изилдөөнүн натыйжасында диссертацияда инновациялык жана инновациялык ишмердүүлүктү стратегиялык эсепке алуунун жана башкаруу талдоосунун методологиялык негиздери иштелип чыккан, ошондой эле санариптештирүү контекстинде бирдиктүү маалыматтык системанын концепциясы иштелип чыккан.

4. Өнөр жайды инновациялык өнүктүрүүнүн финансылык стратегиясын (жана анын алкагында инновациялык стратегияны жана өнөр жай өндүрүшүнүн финансылык ресурстарын тартуу, топтоо жана бөлүштүрүү стратегиясы) ишке ашыруу чаралардын максаттуу комплексин ишке ашырууну камтыйт. Ошол эле учурда инновациялык саясаттын жоболорун негиздөөдө ишканалардын ишинин бухгалтердик эсеби жана инновациялык коопсуздугу чечүүчү орунду ээлейт.

5. Инновациялык ишти стратегиялык эсепке алуунун колдонулуп жаткан практикасын изилдөө үчүн пайдаланылган маалыматка карата принциптерди жана талаптарды иштеп чыгууга негизделген бухгалтердик эсептин жана документтик контролдун маалыматтык базасын түзүү боюнча аны сын көз

менен баалоого жана сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди. стратегиялык эсепке алуу (ишенимдүүлүк, маанилүүлүк, тактык, өз убагында жана башкалар), ошондой эле чарба жүргүзүүчү субъект жөнүндө маалыматтарды, инновациялык иш жөнүндө маалыматтарды, анын негизинде башкаруу чечимдери кабыл алынат.

6. Чарбалык субъектилер үчүн же бүтүндөй ата мекендик экономика үчүн калькуляциялоо объектилеринин контекстинде продукциянын толук эмес, чектелген, өздүк наркы болгон учурларда инновациялык иштин стратегиялык эсебин уюштуруунун методологиясын иштеп чыгуу маанилүү маселе бойдон калууда, түздөн-түз чыгымдарды камтышы мүмкүн болгон инновациялык иш-аракеттин эсепке алынышы же өзгөрүлмөлөрү, б.а. инновациялык иштин өндүрүшүнүн көлөмүнүн өзгөрүшүнө жараша; ал кыйыр болсо да жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүгө, жумуштарды аткарууга же кызматтарды көрсөтүүгө байланышкан инновациялык иштин өндүрүштүк чыгымдарынын негизинде гана эсептелиши мүмкүн. Бирок калькуляциялоо объектисинин наркына кирген инновацияга кеткен чыгымдардын курамындагы айрым айырмачылыктарга карабастан, бул ыкманын жалпылыгы бар, бул чыгымдардын бир бөлүгү түшкөн каражаттын жалпы суммасы менен ордун толтурулат.

7. Диссертацияда иштелип чыккан өнөр жай ишканаларынын инновациялык активдүүлүгүнүн деңгээлин талдоо методологиясы инновациялык өндүрүштү эсепке алуу системасынын маалыматтарын жана көрсөткүчтөрүн пайдалануу менен жетекчиликтин өнөр жай өндүрүшүнүн инновациялык моделине өтүү темпи жана каалоосу жөнүндө суроого жооп берүүгө мүмкүндүк берет. Ишкананын ичиндеги инновациялык процесстердин өнүгүшүнө таасир этүүчү негизги факторлор, биз тарабынан иштелип чыккан талдоо методологиясын колдонуу ишкананын инновациялык деңгээлин аныктоого, ошондой эле анын инновациялык активдүүлүгүн жогорулатуунун негизги жолдорун аныктоого мүмкүндүк берет.

8. Диссертацияда санариптештирүү шартында ишканалардын инновациялык ишмердүүлүгүн маалыматтык камсыздоо системасын өркүндөтүү менен байланышкан өнөр жай өндүрүшүнүн натыйжалуулугун жогорулатуунун келечектүү багыттары аныкталган.

Диссертацияда экономикалык эсептөөлөр берилген жана өнөр жай ишканаларынын инновациялык продукциясын чыгарууну жана сатууну болжолдоону талдоо үчүн адаптивдик, заманбап методдорду киргизүүнүн натыйжалуулугу жана максатка ылайыктуулугу негизделет. Изилдөөдө моделдөө принциптерин колдонуу моделдөө стратегиялык эсепти өнүктүрүүдө өз алдынча багыт, башкаруучулук эсепти куруунун куралы катары чыга аларын

көрсөттү. Инновациялык продукцияны өндүрүүнү болжолдоонун сунушталып жаткан ыкмасы инновациялык ишмердүүлүктүн жана натыйжалуулугун жогорулатууга жардам берген экономикалык-математикалык моделди түзүүгө мүмкүндүк берет.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын өнөр жайынын инновациялык экономикасында стратегиялык эсеп жана башкарууну талдоо боюнча жүргүзүлгөн изилдөөлөр төмөнкү сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берди:

1. Кыргыз Республикасынын экономикасынын түзүмү экономикалык, илимий-техникалык жана институционалдык факторлордун таасири астында болуп жаткан структуралык өзгөрүүлөрдүн циклдик мүнөзү менен мүнөздөлөт. Ошону менен бирге, инновацияларга тоскоол болгон олуттуу себептер болуп өздүк каражаттардын жана мамлекет тарабынан каржылык колдоонун жетишсиздиги, жаңы продукцияга эффективдүү суроо-талаптын төмөндүгү, инновациялардын кымбаттыгы, өзүн актоо мөөнөтү узактыгы саналат;
2. "Инновация" терминин жана алардын классификациясын чечмелөөнүн ар кандай түрлөрү менен азыркы учурда инновациянын аныктамасына карата универсалдуу жооп али табыла элек. Ошол эле учурда бул терминди бирдиктүү жана илимий жактан негизделген чечмелөөсүз аны практикада колдонуу натыйжасыз болоору, ал эми экономиканы инновациялык жол менен өнүктүрүү реалдуу экономикалык натыйжаларды алып келээри күмөндүү экендиги бизге ачык көрүнүп турат. Бул инновация жөнүндөгү илимий билимдер коомдун тарыхый эволюциясынан ажырагыс;
3. Ишканаларда инновациялардын стратегиялык эсебин түзүү азыр объективдүү зарылчылык болуп саналат, аны көз жаздымда калтырууга болбойт. Ушуга байланыштуу диссертациялык иш инновациялык иштин стратегиялык эсебин уюштурууга тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүүнү негиздүү сунуштайт, ишкердик уюмдун инновациялык ишинин стратегиялык эсебин ишке ашыруунун мүнөздүү белгилерин төмөнкүдөй негиздер боюнча аныктайт: маалыматтын мазмуну; функция; эсепке алуу системасы; эсептердин планы жана кабыл алуу деңгээли.
4. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгында инновациялык иштин процессин чагылдырган өнөр жай ишканаларына сунуш кылынган кош жазуулардын структурасы жана инновациялык продукцияны өндүрүү процессин чагылдырган чарбалык операцияларды эсепке алуу боюнча эсептердин сунушталган корреспонденциясы, ошондой эле негизги жылдын акырына карата инновациялык иштин жыйынтыктарын чагылдырган бухгалтердик жазуулардын багыттары аныкталынды;

5. Инновациялык иштин стратегиялык эсеби инновациялардын наркын түзүү, эсепке алуу жана чыгымдарды бөлүштүрүү үчүн ишенимдүү, өз убагында жана ишенимдүү маалыматты түзүүгө мүмкүндүк берет. Алсак, диссертацияда Кыргызстандын өнөр жай ишканалары үчүн инновациялык ишмердүүлүккө чыгашалардын беренелеринин тизмеси жана аларды бөлүштүрүү методологиясы сунушталган;

6. Кыргызстандын өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгүнүн абалы жана өнүгүүсү жөнүндө жалпылоочу маалыматтын жоктугу бизге «Инновациялык ишмердүүлүк жөнүндө отчет» формасын иштеп чыгууга шарт түздү. Отчет берүүнүн сунушталган формасын киргизүү финансылык отчеттуулуктун аналитикалык мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатууга жардам берет, инновациялык продуктылар жөнүндө маалыматты алуунун жана өз убагында жана объективдүү башкаруу чечимдерин кабыл алуунун натыйжалуулугун жогорулатат;

7. Кыргызстандын өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгүнө жүргүзүлгөн башкаруучулук талдоо инновациялык процесстердин өнүгүшүнө тоскоол болгон бир катар факторлор бар экендигин көрсөттү, алардан улам инновациялык ишмердүүлүк кеңири жайыла элек. Ушуга байланыштуу диссертацияда Кыргыз Республикасынын өнөр жай ишканаларында колдонулуучу башкарууну талдоо методикасы сунушталат. Өнөр жай ишканаларынын инновациялык активдүүлүгүнүн деңгээлин талдоо үчүн биз иштеп чыккан жана сунуш кылган методика өнөр жай өндүрүшүнүн инновациялык моделине өтүү темпи жана жетекчилигинин каалоосу жөнүндө суроого жооп берүүгө мүмкүндүк берет.

8. Инновациялык ишмердүүлүктүн чыгымдарын пайдаланууну башкаруучу талдоо жана баалоонун натыйжасында инновациялык өнүгүүнүн негизги компоненттери жана үч модели боюнча регрессиялык ыкманы колдонуу менен инновациялык өнүгүү деңгээлине факторлордун таасиринин экономикалык-математикалык моделдери иштелип чыккан. таасир этүүчү факторлордун ар кандай топтому менен курулган.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРИЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. **Биймырсаева, Э. М.** Нематериальные активы как инструмент повышения доходности и конкурентоспособности организаций [Текст] / Э. М. Биймырсаева // Наука и инновационные технологии. – 2016. - №2 –(2).- С.188 - 191. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30485316>
2. **Биймырсаева, Э. М.** Государственные закупки-одна из самых проблемных сфер в развитии экономики Кыргызстана [Текст] / Э. М. Биймырсаева // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - 2016.– № 10.- С. 113 -116. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30485316>
3. **Биймырсаева, Э. М.** Основные направления совершенствования системы налогообложения субъектов малого предпринимательства [Текст] / Э. М. Биймырсаева, А. Э. Абдыкасымова // Наука и инновационные технологии.- 2017. - №4 (4). – С. 16 - 20. <https://elibrary.ru/item.asp?id=35546923>
4. **Биймырсаева, Э. М.** Некоторые вопросы переоценки основных средств и нематериальных активов [Текст] / Э.М. Биймырсаева // Наука и инновационные технологии. – 2017. - №4 / (4). – С.16 - 20. <https://elibrary.ru/item.asp?id=32870951>
5. **Биймырсаева, Э. М.** Аудит социально-трудовой сферы организации [Текст] / Э. М. Биймырсаева // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2017.- № 3 (18). - С. 304 - 307. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30513822>
6. **Биймырсаева, Э. М.** Электронная цифровая подпись и информационная безопасность [Текст] / Э. М. Биймырсаева // Наука и инновационные технологии.-2018. - №4 (9). – С. 85 - 87. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36531257>
7. **Биймырсаева, Э. М.** Инвестиция как фактор экономического развития[Текст] / Э.М. Биймырсаева, Б.Т. Тулегенов // Наука и инновационные технологии. – 2018. - №4 (9). – С. 82-84. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36531258>
8. **Биймырсаева, Э. М.** Особенности консолидации финансовой отчетности [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Тойчубекова А. А. // Наука и инновационные технологии. – 2018. - №4 (9). – С.78 - 82. <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=36531232>
9. **Биймырсаева, Э. М.** Роль финансового анализа в аудиторской деятельности [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Б.Ж Кыйсаева // Наука и инновационные технологии. – 2018, - №4 (9). – С. 75 - 78. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36531256>
10. **Биймырсаева, Э. М.** Особенности экономического анализа доходов и расходов организации [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Т. Н. Абдыкалыкова // Наука и инновационные технологии. – 2018. - №4 (9). – С. 72-75. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36531255>
11. **Биймырсаева, Э. М.** Некоторые вопросы повышения финансовых результатов деятельности предприятия [Текст] / Э. М. Биймырсаева, П. Э. Омуракунова // Наука и инновационные технологии. -2018. - №1 (16). – С. 37 - 40. <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=41846705>

12. **Биймырсаева, Э. М.** Внедрение информационных технологий в систему бухгалтерского учета на предприятии [Текст] / Э.М. Биймырсаева, Жусуп кызы Жумакан // Наука и инновационные технологии.–2018. - № 1(6). - С. 32-36.

<https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=41846705>

13. **Биймырсаева, Э. М.** Роль электронной подписи в Кыргызстане [Текст] / Э.М. Биймырсаева // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2018. - №2 (21). – С. 46 - 49. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36273600>

14. **Биймырсаева, Э. М.** Некоторые вопросы учетной политики торгового предприятия[Текст] / Э.М. Биймырсаева, Г. Б. Кошоева // Наука и инновационные технологии. – 2019. - №2 (11). – С. 190 - 197. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41859761>

15. **Биймырсаева, Э. М.** Некоторые вопросы контроля и анализа деятельности предприятия в системе контроллинга [Текст] / Э. М. Биймырсаева // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2019. - № 2 (25). – С. 298 - 303. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41291241>

16. **Биймырсаева, Э. М.** Проблемы автоматизации управленческого учета и способы их преодоления [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Е. А. Астраханцева // Наука и инновационные технологии. – 2020. - №2 (15). – С. 31-39. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43057713>

17. **Биймырсаева, Э. М.** Формирование финансовых результатов [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Б. Рустамова, А.Э. Утуров // Наука и инновационные технологии. – 2020.- № 15 (15). – С. 43-50. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43057715>

18. **Биймырсаева, Э. М.** Исследование природы государственного регулирования инновационного развития экономики Кыргызской Республики [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Н. К. Суйналиева, Э. Ю. Хусаинова // Экономика и управления, проблемы и решения. – 2020. - № 10, том 5 (106). – С. 54 - 58. <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=47867647>

19. **Биймырсаева, Э. М.** Теория, методология и эволюция понятий инновационного развития рыночной экономики [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Н. К. Суйналиева, Э. Ю. Хусаинова // Экономика и управления, проблемы и решения. – 2020. - №10 том 5 (106). – С. 3 - 6. <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=47867647>

20. **Биймырсаева, Э. М.** Электронная отчетность в инновационной экономике КР [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Н. А. Курбонбеков, Н. М. Сетеков // Наука и инновационные технологии. – 2021. - № (18). – С. 41- 47. [http://sit.net.kg/release-archive/1/2021\(18\)](http://sit.net.kg/release-archive/1/2021(18))

21. **Биймырсаева, Э. М.** Роль управленческого учета в инновационной экономике КР [Текст] / Э. М. Биймырсаева, А. Искандарова, Е. А. Астраханцева

// Наука и инновационные технологии. – 2021. - №1 (18). – С. 35 - 41.
[http://sit.net.kg/release-archive/1/2021\(18\)](http://sit.net.kg/release-archive/1/2021(18))

22. **Биймырсаева, Э. М.** Разработка организационных аспектов стратегического управленческого учета инновации [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Н. К. Суйналиева // Журнал Евразийское Научное Объединение. –2020. - №12 (70). - С.1- 5. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44560367>

23. **Биймырсаева, Э. М.** Инновационная деятельность хозяйствующих субъектов Кыргызстана в соответствии с международными стандартами в условиях цифровизации [Текст] / Э.М. Биймырсаева, Н. К. Суйналиева // Научно-практический и теоретический журнал Инновационное развитие экономики.- 2021. - №6 (66). - С. 7 -12.

<https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=47867647>

24. **Биймырсаева, Э. М.** Некоторые вопросы автоматизации управленческого учета эффективности деятельности предприятия в условиях рыночной экономики [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Б. Б. Рысалиева // Научно-практический и теоретический журнал Инновационное развитие экономики. - 2021. - №1 (61). - С. 228 – 235. <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=47867647>

25. **Биймырсаева, Э. М.** Некоторые вопросы цифровой экономики внешнеэкономической деятельности Кыргызстана [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Д. Н. Крымская // Новые информационные технологии в образовании, Сборник научных трудов XXI Международной научно-практической конференции "Технологии 1С в цифровой трансформации экономики и социальной сферы". – 2021. - Ч. I. - С. 197 - 200. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44949459>

26. **Биймырсаева, Э. М.** Учетная политика и анализ инновационной деятельности предприятий в соответствии с МСФО [Текст] / Э. М. Биймырсаева // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2021. - № 3 (34). – С. 40 - 43. <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=48113348>

27. **Биймырсаева, Э. М.** Необходимость стратегического финансового учета инноваций и его организационных аспектов [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Н. К. Суйналиева // Научные исследования в Кыргызской Республике. – 2021.- № 3, Ч. II. - С. 63 - 68. <http://journal.vak.kg>

28. **Биймырсаева, Э. М.** Creation of an Optimization Mechanism to Increase the Economic Potential of an Enterprise [Текст] / Э. М. Биймырсаева, М. Р. Шамсутдинова, Е.А. Астраханцева, И. В. Миргалеева, В. Г. Игнатъев // Lecture Notes in Networks and Systems 2021-12-22 volume = {245}, pages = {869 -878} DOI: 10.1007/978-3-030-77000-6_103 EID: 2-s2.0-85120909736 Part of ISSN: 23673389 23673370. https://www.elibrary.ru/emgghj_

29. **Биймырсаева, Э. М.** Development of a Favorable Economic Environment for Small and Medium Businesses in the Cooperative Sector of the Economy [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Е. А. Астраханцева, Т. В.Тишкина, Е. И. Басырова, Е. С. Вегожево, Р.Т. Базаров // Lecture Notes in Networks and Systems 2021-12-22volume = {245} ,pages={557-564} DOI: 10.1007/978-3-030-

30. **Биймырсаева, Э. М.** Организация стратегического управленческого учета в условиях инновационной экономики [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Н. К. Суйналиева, Э. Ю. Хусаинова // Учет и контроль электронный научно-практический журнал. – 2022. - № 2. – С. 2 - 8.

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48702231>

31. **Биймырсаева, Э. М.** О значении методов стратегического управленческого учета затрат на производство продукции [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Н. К. Суйналиева, Э. Ю. Хусаинова // Учет и контроль электронный научно-практический журнал. – 2022. - № 2. – С. 17 - 23.

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48702233>

32. **Биймырсаева, Э. М.** Методология инновационной экономики Кыргызстана и ее учетно-аналитическое обеспечение [Текст] / Э. М. Биймырсаева // Учет и контроль электронный научно-практический журнал. – 2022. - № 2 (1). - С. 20 - 26. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48704195>

33. **Биймырсаева, Э. М.** Анализ и оценка инновационной деятельности субъектов в современных условиях их функционирования [Текст] / Э. М. Биймырсаева, Т. Н. Абдыкалыкова // Учет и контроль электронный научно-практический журнал. – 2022. - № 2 (1). – С. 52 - 59.

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48704199>

Биймырсаева Эркегул Мундусбековнанын 08.00.12 – бухгалтердик эсеп, статистика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алуу үчүн «Санариптештирүү шартында инновациялык экономикада стратегиялык эсеп жана башкаруу анализи (Кыргыз Республикасынын материалдары боюнча)» деген темада диссертациянын резюмеси

Негизги сөздөр: Инновациялык экономика, санариптештирүү, стратегиялык эсеп, нарк, калькуляция, башкаруу анализи, баалоо, өнөр жай ишканалары, дүң киреше, ишкердик активдүүлүк, финансылык абал.

Изилдөөнүн объектиси болуп Кыргыз Республикасынын өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердигинин стратегиялык эсебин жана башкаруу талдоосун өнүктүрүүнүн абалы жана келечеги саналат.

Изилдөөнүн предмети. Инновациялык өнүгүү проблемаларынын комплекси, алардын республиканын экономикасын өнүктүрүүгө тийгизген таасири, стратегиялык эсепти уюштуруу жана өнөр жай өндүрүшүнүн инновациялык ишмердүүлүгүн башкаруу талдоо болуп саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты. Санариптештирүү шартында өнөр жай ишканаларынын инновациялык ишмердигинин стратегиялык эсебин жана башкаруу талдоосун уюштуруу жана өркүндөтүү боюнча теориялык, методологиялык жана илимий-практикалык сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн методдору: экономикалык жана статистикалык анализ жана синтез, байкоо, өлчөө жана салыштыруу, тенденция теңдемелери.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: инновация боюнча мурунку жана азыркы илимпоздордун болгон көз караштары жалпыланып, автордун аныктамасы формулировкаланат; санариптештирүү шартында тармактык пропорциялардын трансформациялык өзгөрүшүнө жана тармакты инновациялык өнүктүрүүнүн экономикалык потенциалынын структуралык жылыштарына талдоо жүргүзгөн; инновациялык продукциянын өндүрүштүк чыгымдарынын методологиясы, классификациясы жана аларды эсептөө ыкмалары изилденген; тармактагы ишканалардын инновациялык ишмердүүлүгүнүн чыгымдарын башкаруучулук талдоо боюнча методологиялык жана методологиялык мамилелер аныкталат; ФОЭСке ылайык инновациялык иш боюнча финансылык отчеттуулуктун түзүмүн жана формасын иштеп чыккан; чарбалык субъекттердин өнүктүрүү концепциясы иштеп чыккан; моделдөөнүн жана болжолдоонун негизинде жаңы инновациялык продукцияны өндүрүүнүн экономикалык эффективдүүлүгүн жогорулатуу стратегиясы сунушталууда.

Пайдалануу даражасы. Диссертациянын теориялык жана практикалык иштеп чыгуулары өнөр жай секторунун чарбалык субъекттеринин инновациялык өнүгүү процессинде натыйжалуу башкарууну жана туруктуу иштешин камсыз кылат.**Колдонуу чөйрөсү.** Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору Кыргыз Республикасынын өнөр жай ишканаларынын жана бир катар жогорку окуу жайларынын иштеринде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Биймырсаевой Эркегул Мундусбековны на тему «Стратегический учет и управленческий анализ в инновационной экономике в условиях цифровизации (на материалах Кыргызской Республики)» на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.12 – бухгалтерский учет, статистика

Ключевые слова: Инновационная экономика, цифровизация, стратегический учет, себестоимость, калькулирование, управленческий анализ, оценка, валовая прибыль, деловая активность, финансовое состояние.

Объектом исследования является состояние и перспективы развития стратегического учета и управленческого анализа инновационной деятельности промышленных предприятий Кыргызской Республики.

Предметом исследования является комплекс проблем развития инноваций, их влияние на развитие экономики республики, организация стратегического учета и управленческого анализа инновационной деятельности промышленного производства.

Целью исследования является разработка теоретико-методологических и научно-практических рекомендаций организации и совершенствования стратегического учета и управленческого анализа инновационной деятельности промышленных предприятий в условиях цифровизации.

Методы исследования: экономико-статистический анализ и синтез, наблюдение, измерение и сравнение, трендовые уравнения.

Научная новизна полученных результатов: обобщены существующие взгляды ученых прошлого и современности на инновацию и сформулировано авторское определение; проанализировано трансформационное изменение отраслевых пропорций и структурных сдвигов экономического потенциала инновационного развития отрасли промышленности в условиях цифровизации; исследованы особенности организации и методология стратегического учета производственных затрат инновационной продукции, классификация и методика их калькулирования; определены методологические и методические подходы управленческого анализа затрат на инновационную деятельность предприятий отрасли; выработана структура и форма финансовой отчетности об инновационной деятельности в соответствии с МСФО; выработана концепция развития стратегического управленческого учета выпуска и реализации инновационной новой продукции хозяйствующих субъектов; предложена стратегия повышения экономической эффективности производства новой инновационной продукции на базе моделирования и прогнозирования.

Степень использования. Теоретические и практические разработки диссертации обеспечат эффективное управление и стабильное функционирование экономических субъектов промышленной отрасли в процессе их инновационного развития.

Область применения. Основные положения диссертационного исследования могут быть использованы в работе промышленных предприятий и ряда вузов Кыргызской Республики.

SUMMARY

dissertation of Biimyrsayeva Erkegul Mundusbekovna on the topic "Strategic accounting and management analysis in an innovative economy in the context of digitalization (on the materials of the Kyrgyz Republic)" for the degree of Doctor of Economics in the specialty 08.00.12 - accounting, statistics

Key words: Innovative economics, digitalization, strategic accounting, cost, costing, management analysis, valuation, gross profit, business activity, financial condition.

The object of the study is the state and prospects for the development of strategic accounting and management analysis of innovative activities of industrial enterprises of the Kyrgyz Republic.

The subject of the study is a complex of problems of innovation development, their impact on the development of the economy of the republic, the organization of strategic accounting and management analysis of innovative activities of industrial production.

The aim of the study is to develop theoretical, methodological and scientific and practical recommendations for organizing and improving strategic accounting and management analysis of innovative activities of industrial enterprises in the context of digitalization.

Research methods: economic and statistical analysis and synthesis, observation, measurement and comparison, trend equations.

Scientific novelty of the results obtained: the existing views of scientists of the past and present on innovation are summarized and the author's definition is formulated; analyzed the transformational change in sectoral proportions and structural shifts in the economic potential of the innovative development of the industry in the context of digitalization;

the features of the organization and the methodology of strategic accounting of the production costs of innovative products, the classification and methods of their calculation were studied; methodological and methodological approaches to managerial analysis of the costs of innovative activities of enterprises in the industry are determined; developed the structure and form of financial reporting on innovation activities in accordance with IFRS; developed a concept for the development of strategic management accounting for the release and sale of innovative new products of business entities; a strategy for increasing the economic efficiency of the production of new innovative products based on modeling and forecasting is proposed.

Degree of use. Theoretical and practical developments of the dissertation will ensure effective management and stable functioning of economic entities of the industrial sector in the process of their innovative development.

Application area. The main provisions of the dissertation research can be used in the work of industrial enterprises and a number of universities of the Kyrgyz Republic.